

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

ФІНАНСИ

**Методичні рекомендації
до практичних завдань
та самостійної роботи студентів
усіх спеціальностей
першого (бакалаврського) рівня**

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2019**

УДК 336(07.034)
Ф59

Укладачі: Л. О. Меренкова
М. О. Кіпа

Затверджено на засіданні кафедри фінансів.
Протокол № 8 від 21.12.2018 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Фінанси [Електронний ресурс] : методичні рекомендації до практичних завдань та самостійної роботи студентів усіх спеціальностей першого (бакалаврського) рівня / уклад. Л. О. Меренкова, М. О. Кіпа. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. – 64 с.

Подано плани семінарів, практичні завдання та методичні рекомендації до їхнього виконання, контрольні запитання для самостійного опанування відповідно до тем робочої програми навчальної дисципліни, що сприятимуть набуттю майбутніми фахівцями професійних компетентностей для вирішення фінансово-економічних завдань розвитку держави та суб'єктів господарювання.

Рекомендовано для студентів усіх спеціальностей першого (бакалаврського) рівня.

УДК 336(07.034)

© Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, 2019

Вступ

Фінанси як специфічна сфера економічних відносин виникли в результаті розвитку товарно-грошових відносин і держави. У сучасних кризових умовах, що склалися в Україні під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, підвищується роль фінансів у стабілізації економічної системи, стимулюванні зростання обсягів виробництва, валового внутрішнього продукту та національного доходу, зростання добробуту населення.

Питання забезпечення ефективного функціонування й удосконалення фінансів набувають особливої актуальності та стають пріоритетними в умовах існування перманентного бюджетного дефіциту, зростання зовнішніх державних боргів, високої залежності вітчизняної економіки від імпорту та коливань валютного курсу, зниження платоспроможного попиту домогосподарств, політичної та економічної нестабільності ведення бізнесу.

Для успішного здійснення господарської діяльності та зниження наслідків кризових явищ в економіці України необхідно глибоко розуміти природу фінансових відносин, знати принципи побудови й механізми їхнього функціонування, що потребує у спеціалістів широкого кола теоретичних знань та володіння відповідними компетенціями в галузі фінансів, що необхідні на практиці на макро-, мезо- і мікрорівнях для вирішення завдань, пов'язаних із формуванням, розподілом і використанням грошових доходів та фондів фінансових ресурсів.

Об'єктом вивчення навчальної дисципліни є система економічних відносин у процесі розподілу та перерозподілу ВВП держави.

Предметом навчальної дисципліни є взаємодія ланок фінансової системи держави в процесі формування централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів.

Мета навчальної дисципліни: формування в студентів системи компетентностей щодо застосування на практиці в процесі своєї професійної діяльності та повсякденного життя засвоєних знань із закономірностей функціонування фінансів на мезо-, макро- і мікрорівнях як теоретичної основи фінансової політики й розвитку фінансових систем і набутих практичних навичок щодо визначення, аналізу, оцінювання, контролю показників формування, розподілу, використання централізованих і децентралізованих грошових доходів та фондів фінансових ресурсів.

Завданнями вивчення навчальної дисципліни є:

застосування основних положень теорії фінансів до обґрунтування напрямів вирішення сучасних фінансових проблем;

засвоєння теоретичних основ формування та функціонування фінансових відносин та фінансової політики;

розуміння засад бюджетного устрою та принципів побудови бюджетної системи;

набуття теоретичних знань щодо методів і джерел формування доходів бюджету й напрямів і форм фінансування бюджетних видатків;

набуття знань із питань функціонування державного кредиту й управління державним боргом;

розуміння змісту фінансових відносин на підприємствах та домогосподарств;

генерування теоретичних знань із питань функціонування фінансового ринку та складових фінансової системи.

Необхідною базою для опанування студентами матеріалу навчальної дисципліни "Фінанси" є теоретичні знання, вміння, навички, компетентності, набуті в результаті вивчення навчальних дисциплін "Макроекономіка", "Мікроекономіка", "Статистика", "Менеджмент", "Економічний аналіз". Компетентності, набуті під час вивчення навчальної дисципліни "Фінанси", є підґрунтями для опанування студентами навчального матеріалу дисциплін "Фінанси підприємств", "Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва", "Бюджетна система", "Інвестування".

У процесі навчання студенти здобувають необхідні знання під час проведення лекційних та практичних (семінарських) занять. Необхідним елементом успішного засвоєння навчального матеріалу дисципліни є самостійна робота студентів, головною метою якої є формування у студентів пізнавальної активності, розвиток умінь та навичок роботи з навчальними матеріалами, основною та додатковою літературою, джерелами мережі Інтернет, поглиблення та розширення вже набутих знань, підвищення рівня організованості тощо.

Основними завданнями самостійної роботи студентів є забезпечення засвоєння в повному обсязі навчального матеріалу дисципліни, послідовне формування навичок ефективної самостійної професійної діяльності на рівні світових стандартів.

Самостійна робота студентів охоплює: вивчення лекційного матеріалу; опрацювання та вивчення рекомендованої літератури, нормативно-правових актів, кодексів; роботу із джерелами інформації мережі Інтернет; підготовку до аудиторних занять; самостійну роботу на практичних заняттях щодо розв'язання запропонованих завдань; контрольну перевірку кожним студентом особистих знань за запитаннями для самодіагностики; підготовку до контрольних опитувань і колоквіумів.

Змістовий модуль 1

Теорія фінансів та основи державних фінансів

Тема 1. Предмет фінансової науки. Сутність та функції фінансів

Мета – сформуванати комплексне розуміння про діяльність держави, підприємницьких структур, організацій та окремих громадян, які пов'язані зі створенням і використанням фондів фінансових ресурсів. Сформуванати комплексне уявлення, систему знань і практичних умінь щодо тлумачення фінансових категорій, фінансових відносин і порядку формування централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів у процесі розподілу та перерозподілу національного доходу держави.

Питання для проведення семінарського заняття

Семінарське заняття "Фінанси як наукове підґрунтя гармонізації інтересів учасників процесу створення ВВП".

1. Мета та предмет фінансової науки.
2. Методологічний підхід до вивчення фінансового життя в країні.
3. Характеристика методів пізнання фінансового життя.

Література: основна [3; 8; 10], додаткова [15; 17 – 19].

Семінарське заняття "Фінансова наука як складова соціально-економічних наук".

1. Розвиток системи економічних наук.
2. Історія української фінансової думки.
3. Новітні уявлення вітчизняних вчених про розвиток фінансової науки.

Література: основна [3; 8; 10], додаткова [15; 17 – 19].

Практичні завдання за темою 1

Завдання 1.1

До наведених у табл. 1.1 історичних дат знайдіть відповідне визначення подій стосовно розвитку фінансової науки.

Історичні дати та розвиток фінансової науки

Терміни	Визначення
1. Кінець XVI століття	А. Значний внесок у розвиток фінансової науки зробили англійські вчені Т. Мен, Дж. Локк, Т. Гоббс. Основні їхні праці присвячено проблемам оподаткування
2. XVII – XVIII століття	Б. Було оприлюднено відому працю В. Петті "Трактат про податки і збори". В. Петті вперше надає наукові трактування багатства держави, значення грошей в економіці та методи їхнього використання, тлумачення ціни речей, яка визначається кількістю часу, затраченого на їхнє виробництво
3. XIX століття	В. Ф. Юсті видає основну працю "Система фінансового господарства", у якій уперше системно було викладено основні положення фінансової науки
4. Друга половина XVII століття	Г. Цього часу з'являються досить ґрунтовні роботи з фінансів італійських учених Ф. Петрарки, Дж. Баторо, Н. Макіавелі та інших
5. 1746 р.	Д. К. Г. Рау написав перший підручник із фінансів "Основні начала фінансової науки"
6. Кінець XVIII століття	Е. Стали розвиватися правові основи державного управління, у тому числі й фінансове право, виникла потреба в наукових дослідженнях у галузі фінансів. Фінансова наука стає самостійною сферою знань
7. XVII століття	Є. Учені-фінансисти Л. фон Секондорф, Ф. Юсті, І. Зоннефельд значну увагу приділяли системі управління фінансами, взаємозв'язку фінансів із народним господарством і залежності рівня добробуту населення від платоспроможності щодо податків
8. Друга половина XIX століття	Ж. Пожвавлення розвитку фінансової науки. Цьому сприяли нові наукові відкриття в галузях філософії, політичної економії, права, державного управління. Державне управління зазнає змін під впливом ідей Великої французької революції та прогресу техніки

Завдання 1.2

До наведених у табл. 1.2 типів загальних функцій фінансової науки доберіть відповідне визначення.

Таблиця 1.2

Функції фінансової науки та їхнє визначення

Тип функції	Визначення функції
1	2
1. Гносеологічна (пізнавальна) функція	А. Забезпечує пояснення сутності фінансів та фінансових явищ, висвітлення їхнього причинного зв'язку, структурної організації, суспільного призначення

1	2
2. Функція соціальної пам'яті	Б. Забезпечує взаємозв'язок і взаємодію всіх видів фінансової науки, удосконалення фінансових знань, використання фінансовою наукою наукових знань інших галузей науки, запобігання дублюванню наукових досліджень і прогалин у фінансових знаннях, подолання неконструктивних та необґрунтованих дискусій; реалізується за допомогою наукової мови як зрозумілого та важливого засобу спілкування
3. Інтерпретаційна функція	В. Конкретизує роль науки у фінансовій освіті, фінансовому вихованні різних верств населення, формування в членів суспільства певних фінансових орієнтирів і фінансової грамотності
4. Прогностична функція	Г. Відображає роль фінансової науки у формуванні суспільної ідеології, зокрема окремі фінансові явища та ідеї є складовими суспільної ідеології, закріплюють загальнолюдські цінності та ідеали, відображають інтереси й волю певних соціальних груп населення, використовуються для складання партійних програм, визначення основних засад внутрішньої та зовнішньої політики тощо
5. Евристична функція	Д. Забезпечує суспільство необхідними знаннями про фінанси для правильного вирішення проблем, зокрема теоретичне відображення фінансів нарівні загальних закономірностей виникнення, розвитку й функціонування, констатацію наявного стану функціонування та розвитку фінансів
6. Нормативна функція	Е. Встановлює, організовує та регулює відносини між науковими структурами за допомогою відповідних норм, правил етики
7. Ідеологічна функція	Є. Накопичення, збереження, трансляція досвіду функціонування фінансів у попередньому історичному періоді
8. Виховна функція	Ж. Сприяє вирішенню практичних завдань соціально-економічних перетворень і реалізується через розроблення практичних заходів вирішення проблемних фінансових питань, проектів нормативно-правових актів із фінансів, концепцій реформування державних фінансових інститутів тощо
9. Комунікативна функція	З. За своїм характером подібна до пізнавальної, але, на відміну від неї, означає не теоретичне опанування дійсності та поширення, систематизацію наявних фінансових знань, а виявлення нових, раніше невідомих властивостей фінансів і фінансових явищ
10. Прикладна функція	К. Відображає здатність фінансової науки на підставі виявлених закономірностей та тенденцій розвитку фінансів і фінансової системи, шляхом висунення гіпотез, прогнозів, аналізу різних варіантів та альтернатив, визначити перспективи їхнього розвитку
11. Аксиологічна (ціннісна) функція	Л. Реалізується за допомогою створення потужного, інтелектуального потенціалу людства із числа вчених-фінансистів
12. Креативна (творча) функція	М. Формує у суспільстві ціннісні орієнтації, які спрямовують результати фінансових наукових досліджень на благо людей

Завдання 1.3

У хронологічній послідовності аргументуйте вклад таких фінансистів у розвиток фінансової науки: Аристотеля, Діомеда Карафи, Ж. Бодена, Т. Гоббса, Т. Локка, Л. фон Секкендорфа, Ф. Юсті, Ф. Кене, А. Сміта, Д. Рікардо, А. Вагнера, К. Рау, К. Маркса, М. Бунге, Д. Кейнса, Р. Слоу, Т. Стейна, А. Лаффера, В. Ойкена. Укажіть, які вчені були основоположниками тих ідей, що до сьогодні не втрачають актуальності.

Завдання 1.4

До наведених у табл. 1.3 економічних термінів знайдіть відповідні визначення та формулювання.

Таблиця 1.3

Економічні терміни та їхнє визначення

Терміни	Визначення
1. Соціально-економічна сутність фінансових відносин	А. Створення й використання централізованих фондів
2. Первинний розподіл	Б. Характеризується впливом на матеріальні інтереси суб'єктів господарювання, через різні форми організації фінансових відносин
3. Кількісний вплив фінансів на суспільне виробництво	В. Етап перерозподілу у частині формування первинних доходів фізичних осіб бюджетної сфери
4. Вторинний розподіл	Г. Розподіл знову створеної вартості та формування первинних доходів суб'єктів, зайнятих у формуванні ВВП
5. Перерозподіл	Д. Характеризується пропорціями розподільного процесу – обсягом і пропозицією мобілізованих, розподілених і використаних фінансових ресурсів
6. Якісний вплив фінансів на суспільне виробництво	Е. За рахунок кого держава одержує фінансові ресурси й у чиїх інтересах їх використовує

Методичні рекомендації до виконання завдань 1.1 – 1.4

Для вирішення завдань 1.1 – 1.4 студент має знати зміст наукових поглядів меркантилістів, камералістів, фізіократів, представників школи класичної економічної теорії та неокласичної теорії фінансів, а також питання розвитку економічної думки та фінансової науки в Україні.

Питання для самостійного опрацювання

1. У чому полягає сутність і значення фінансів як науки?
2. Охарактеризуйте походження фінансів і фінансової науки.

3. У чому полягають відмінності фінансових відносин від інших видів грошових відносин?

4. Охарактеризуйте об'єкти та суб'єкти фінансових відносин.

5. Розкрийте соціально-економічну сутність фінансів.

6. Назвіть характерні ознаки фінансів.

7. Які джерела фінансових ресурсів держави, суб'єктів господарювання, населення ви знаєте?

8. Охарактеризуйте функції фінансів як виявлення їхніх найважливіших ознак, властивостей і суспільного призначення.

9. Яким чином фінанси впливають на розширене відтворення?

10. Назвіть основні форми фінансового забезпечення відтворювального процесу.

Література: основна [3; 8; 10], додаткова [15; 17 – 19].

Тема 2. Фінансова система та фінансова політика держави

Мета – сформувати знання та здатність до логічного осмислення сутності фінансового права та фінансової політики держави, комплексного розуміння інструментів і форм фінансової політики та сформувати практичні навички щодо оцінювання її ефективності.

Практичні завдання за темою 2

Завдання 2.1

До наведених у табл. 2.1 економічних термінів знайдіть відповідне визначення:

Таблиця 2.1

Економічні терміни та їхнє визначення

Економічний термін	Визначення
1	2
1. Фінансова політика	А. Форма власності на основні засоби виробництва, структура економіки, соціальний склад населення, стан розвитку економіки, організація грошового обігу тощо
2. Фінансові ресурси держави	Б. Закони України, постанови Верховної Ради, укази Президента, накази та листи міністерств, інші документи
3. Фінансовий механізм	В. Система державних заходів, спрямованих на мобілізацію фінансових ресурсів, їхній розподіл і використання для забезпечення економічного й соціального розвитку держави

1	2
4. Фінансовий метод	Г. Сукупність форм і методів створення й використання фондів фінансових ресурсів із метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, суб'єктів господарювання й населення
5. Правове забезпечення	Д. Економічні взаємовідносини з іншими державами, інтеграція у світові економічні системи тощо
6. Внутрішні фактори, які впливають на фінансову політику	Е. Засіб впливу фінансових відносин на господарський процес
7. Зовнішні фактори, які впливають на фінансову політику	Ж. Сукупність усіх цільових фондів грошових коштів держави, необхідних для її функціонування

Методичні рекомендації до виконання завдання 2.1

Для вирішення завдання студент має знати сутність понять: "фінансова політика", "фінансові ресурси", "фінансовий механізм", "фінансові методи", перелік факторів, що впливають на фінансову політику.

Завдання 2.2

У табл. 2.2 перелічені заходи державної фіскальної політики. Класифікуйте заходи фіскальної політики: автоматична (А) або дискреційна (Д).

Таблиця 2.2

Заходи державної фіскальної політики

Заходи уряду	Автоматична або дискреційна політика
1. Знижує податкові ставки на персональні прибутки	
2. Ліквідує сприятливий податковий режим щодо довготермінових доходів і приросту капіталу	
3. Зростають прибутки: результат – населення сплачує більшу частину своїх доходів у вигляді податків	
4. Спад економіки спричиняє збільшення видатків і допомоги з безробіття	
5. Підвищує податки на соціальне забезпечення	
6. Зростають прибутки корпорацій, у результаті уряд збирає більше прибуткових податків від корпорацій	
7. Піднімає податкові ставки на дохід корпорацій	
8. Значно підвищує всім безробітним компенсаційні виплати. Значно підвищує заробітну плату своїм працівникам	

Методичні рекомендації до виконання завдання 2.2

Фіскальна політика – сукупність заходів, які здійснюються шляхом маніпулювання державним бюджетом – урядовими витратами й оподаткуванням для досягнення повної зайнятості, збільшення виробництва та зменшення інфляції.

Дискреційна фіскальна політика – це політика, за якої уряд свідомо маніпулює податками та державними видатками з метою зміни реального обсягу національного виробництва та зайнятості, контролю за інфляцією та прискоренням економічного зростання. Знаходиться на одному рівні з грошово-кредитною політикою, але на відміну від неї є політикою прямого впливу на економіку. До інструментів дискреційної фіскальної політики належать зміна ставок оподаткування, скасування або запровадження нових податків чи податкових пільг, трансферти, обсяги яких нейтральні щодо розмірів доходів.

Автоматична фіскальна політика – автоматична зміна чистих податків, тобто їхня зміна без прямої участі держави.

До чистих податків відносяться податки, що автоматично залежать від доходу (наприклад, податок із доходів фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість, акцизний збір тощо) та трансферти, які за своєю сутністю є від'ємними податками й також змінюються залежно від динаміки ВВП (виплати з безробіття, соціальні субсидії мало-забезпеченим, субсидії сільськогосподарським підприємствам тощо). Таким чином, зміна податків і трансфертів, що спричинюється зміною ВВП, є їхньою автоматичною зміною.

Завдання 2.3

Верховна рада України прийняла збалансований бюджет на рік. Державні витрати (G) і податки (T) одночасно збільшуються на 1 млрд грн. Гранична схильність до споживання становить 0,75.

Визначте вплив збалансованого бюджету на рівень реального ВВП України в плановому році.

Методичні рекомендації до виконання завдання 2.3

Проведення дискреційної фіскальної політики передбачає свідоме маніпулювання податками й урядовими витратами з метою досягнення потенційного обсягу національного виробництва й повної зайнятості, контроль над інфляцією та прискорення економічного зростання.

Бюджет є збалансованим, якщо державні витрати урівноважені з надходженнями від податків, або їхня зміна: $G = T$ або $\Delta G = \Delta T$.

Визначите зміну реального ВВП (Δ ВВП) внаслідок збільшення державних витрат на 1 млрд грн. Це здійснюється за рахунок мультиплікатора державних витрат (m_g).

Мультиплікатор державних витрат показує, у скільки разів зростає доход під час збільшення державних витрат на одиницю продукції. Цей мультиплікатор розраховується за формулою (2.1):

$$m_g = \frac{1}{1 - MPC} = \frac{1}{MPS} \quad (2.1)$$

або

$$m_g = \Delta Y / \Delta G, \quad (2.2)$$

де g – мультиплікатор державних витрат;

ΔY – зміна сукупного доходу держави;

ΔG – зміна державних витрат;

MPC – гранична схильність до споживання (відношення приросту споживання до приросту доходу);

MPS – гранична схильність до заощадження (відношення приросту заощаджень до приросту доходу).

Оцініть вплив зміни податків на зміну реального ВВП, що здійснюється за рахунок мультиплікатора податків (m_{Tx}).

Мультиплікатор податків – це коефіцієнт, який показує, у скільки разів збільшиться (зменшиться) сукупний дохід, якщо податки збільшаться (зменшаться) на одну одиницю.

Мультиплікатор податків розраховується за формулою:

$$m_{Tx} = \frac{-MPC}{1 - MPC}. \quad (2.3)$$

Мультиплікатор податків – від'ємна величина, оскільки його дія на сукупний дохід зворотна; за своїм абсолютним значенням менший, ніж мультиплікатор витрат.

Податки діють на сукупний попит через зміну споживчих доходів, тому:

$$\Delta Y = \Delta T_x \times m_{Tx}, \quad (2.4)$$

де ΔY – зміна сукупного доходу держави;
 ΔT_x – зміна податкових надходжень;
 m_{Tx} – мультиплікатор податків.

Знак "-" вказує на зворотний зв'язок між зміною податків і зміною ВВП: під час зростання податків ВВП скорочується, і, навпаки, під час зменшення податків ВВП збільшується.

Мультиплікатор податків завжди менше за абсолютним значенням мультиплікатора державних витрат.

Оцініть вплив збалансованого бюджету на рівень ВВП в Україні, що здійснюється за рахунок мультиплікатора збалансованого бюджету (m_b):

$$m_b = m_g + m_{Tx}. \quad (2.5)$$

Мультиплікатор збалансованого бюджету показує, що рівні приросту урядових витрат і податків викликають збільшення обсягу рівноважного рівня виробництва на величину приросту державних витрат і податків.

Якщо державні витрати (G) і податкові надходження (T) зростають на одну й ту ж величину, то й рівноважний рівень виробництва зростає на ту саму величину.

За результатами розрахунків зробіть висновки.

Завдання 2.4

Визначте, на яку суму потрібно зменшити податки, щоб збільшити ВВП на 200 млрд грн, за умов, якщо гранична схильність до споживання дорівнює 0,8, а граничний коефіцієнт податків – 0,25.

Методичні рекомендації до виконання завдання 2.4

Зміна сукупного доходу держави (ВВП) за умови відомого значення зміни податкових надходжень і мультиплікатору податків визначається за формулою:

$$\Delta Y = \Delta T_x \times m_{Tx}, \quad (2.6)$$

де ΔY – зміна сукупного доходу держави (ВВП);
 ΔT_x – зміна податкових надходжень;
 m_{Tx} – мультиплікатор податків.

Мультиплікатор податків за умови відомого граничного коефіцієнта податків розрахуйте за такою формулою:

$$m_{Tx} = -\frac{MPC}{1 - MPC \times (1 - t)}, \quad (2.7)$$

де MPC – гранична схильність до споживання;

t – ставка податку (або граничний коефіцієнт податків).

За результатами розрахунків зробіть відповідні висновки.

Завдання 2.5

Уряд ухвалив рішення знизити податки на 300 млн грн, гранична схильність до споживання – 0,75, а граничний коефіцієнт податків – 0,33.

На яку величину уряд має зменшити державні закупівлі, щоб у короткостроковому періоді реальний ВВП не змінився?

Методичні рекомендації до виконання завдання 2.5

Розрахуйте мультиплікатор податків із використанням формули (2.7).

Із використанням формули (2.4) визначте величину, на яку збільшиться реальний ВВП, якщо уряд знизить податки на 200 млн грн.

Розрахуйте мультиплікатор державних витрат із використанням формули (2.1).

Визначте, на яку величину необхідно змінити державні закупівлі, щоб у короткостроковому періоді реальний ВВП не змінився. Зробіть висновки.

Завдання 2.6

Економіка країни характеризується такими даними: фактичний ВВП становить 4 000 млрд грн; потенційний – 4 200 млрд грн; гранична схильність до споживання дорівнює 0,8.

1. На скільки мають змінитися державні закупівлі для досягнення економікою країни рівноважного стану за умови, що інші показники залишаться незмінними?

2. На скільки має змінитися величина податкових надходжень, щоб економіка країни досягла рівноважного стану за умови, що інші показники залишаться незмінними?

Методичні рекомендації до виконання завдання 2.6

Для вирішення завдання необхідно володіти навичками визначення мультиплікаторів державних витрат, доходів і вміти оцінювати їхній вплив

на зміну сукупного доходу держави. За результатами розрахунків зробіть висновки.

Завдання 2.7

В Україні в базовому році кожна гривня для покупки товарів і послуг, обертається чотири рази на рік. Номінальний ВВП склав 2 200 млрд грн.

Ситуація попиту на гроші в країні з боку активів за різних ставок відсотка: 4 % – 140 млрд грн, 6 % – 120 млрд грн, 8 % – 100 млрд грн, 10 % – 80 млрд грн, 12 % – 60 млрд грн, 14 % – 40 млрд грн, 16 % – 20 млрд грн.

Використовуючи ці дані, виконайте завдання:

визначте обсяг загального попиту на гроші за різних відсоткових ставках;

пропозиція грошей становить 650 млрд грн. Визначте рівноважну ставку відсотка;

визначте величину рівноважної відсоткової ставки, якщо пропозиція грошей збільшилась до 670 млрд грн; скоротилася до 590 млрд грн.

діагностуйте, як зміниться загальний попит на гроші, якщо обсяг номінального ВВП збільшиться на 90 млрд грн; скоротиться на 110 млрд грн.

Методичні рекомендації до виконання завдання 2.7

На попит на гроші впливають два фактори:

попит на гроші для угод (обсяг попиту на гроші пропорційний номінальному ВВП, залежність пряма, гроші виконують функцію засобу обігу);

попит на гроші з боку активів (обсяг попиту на гроші залежить від рівня відсоткових ставок на ринку, залежність зворотна, гроші виконують функцію засобу заощадження). Як альтернатива готівкових заощаджень – вкладення грошей у фінансові активи (облігації, акції). Гроші як актив не приносять доходу у вигляді відсоткових ставок (зберігаються удома як заощадження), але мають високу ліквідність. Під час зростання відсоткових ставок величина обсягу грошей як засобу заощадження падає, гроші вкладаються в фінансові активи.

Таким чином, загальний попит на гроші складається з попиту на гроші для угод і попиту на гроші з боку активів.

Кількість грошей в обігу (поза банківською системою) визначається за допомогою рівняння кількісної теорії грошей (рівняння Фішера):

$$MV = PY, \quad (2.8)$$

де M – кількість грошей;

V – швидкість обігу грошей;

P – рівень цін;

Y – обсяг випуску в реальному вираженні.

Рівняння вказує, що з урахуванням того, що кожна грошова одиниця за рік робить певну кількість оборотів, кількість грошей в обігу має відповідати величині ВВП у поточних цінах, тобто номінальному ВВП.

За допомогою формули Фішера розрахуйте обсяг попиту на гроші для угод. Результати розрахунків обсягу загального попиту на гроші за умов різних відсоткових ставок наведіть у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Обсяги попиту на гроші за різних ставок відсотка

Ставка відсотка, %	Обсяги попиту на гроші	
	З боку активів, млн грн	Загальний попит на гроші, млн грн

Завдання 2.8

У результаті впровадження політики "дорогих грошей" норма банківських резервів зростає з 0,2 до 0,3, а коефіцієнт розподілу доходів на готівку та депозити знизився з 0,4 до 0,3.

Визначте, як зміниться грошова пропозиція, якщо грошова база не зміниться.

Методичні рекомендації до виконання завдання 2.8

Механізм формування пропозиції грошей в економіці такий:

банківська система оперативно змінює масу грошей в обігу відповідно до зміни попиту на гроші. Використовуються такі макроекономічні показники;

грошова база – це консолідуєчий показник резервних грошей банківської системи, на основі якого через грошовий мультиплікатор формується пропозиція грошей.

Пропозиція грошей (M_s) прямо пропорційно грошовій базі (M_h) і залежить від величини грошового мультиплікатора (m).

$$M_s = M_h \times m. \quad (2.9)$$

Грошова база містить категорію грошей, що може безпосередньо контролюватися центральним банком.

$$M_h = M_o + R, \quad (2.10)$$

де M_o – готівка в обігу;

R – банківські резерви (резерви комерційних банків, що знаходяться на рахунках у центральному банку).

Грошова маса (пропозиція грошей) визначається за формулою:

$$M_1 = M_o + D, \quad (2.11)$$

де D – депозити до запитання.

$M_1 > M_h$ завжди.

Грошовий мультиплікатор – величина множника (коефіцієнта), на яку збільшується кількість грошей в обігу внаслідок операцій на відкритому ринку, що розраховується за формулою:

$$M = (1 + M_o / D) / (R / D + M_o / D) \quad (2.12)$$

або

$$M = 1 + K_g / K_p + K_g, \quad (2.13)$$

де $K_g = M_o / D$ – коефіцієнт готівки;

$K_p = R / D$ – норма ефективного резервування.

Мультиплікатор показує максимальну кількість нових кредитних грошей, яка може створювати кожна грошова одиниця від операцій на монетарному ринку.

Тоді пропозиція грошей розраховується за формулою:

$$M_s = M_h \times \left(\frac{1 + K_g}{K_p + K_g} \right). \quad (2.14)$$

Питання для самостійного опрацювання

1. Дайте визначення поняттям: "фінансова система", "фінансова політика", "фінансовий механізм", "фінансовий важіль", "фінансовий контроль".
2. Поясніть, у чому полягає відмінність між сферами та ланками фінансової системи.
3. Визначте, які органи державної влади відіграють провідну роль у формуванні та реалізації фінансової політики.

4. Конкретизуйте місце Міністерства фінансів України у формуванні та реалізації фінансової політики держави.
5. Визначте та порівняйте елементи фінансового механізму.
6. Надайте порівняльну характеристику та визначте відмінності між фінансовим плануванням і фінансовим прогнозуванням.
7. Охарактеризуйте методи фінансового планування та прогнозування.
8. Конкретизуйте призначення фінансового контролю та визначте сфери застосування його інструментів.
9. Визначте сутність фінансових важелів і порівняйте їхні види.
10. Охарактеризуйте відмінності між фінансовими стимулами та фінансовими пільгами.

Література: основна [1; 3; 8; 10], додаткова [15; 18; 19].

Тема 3. Податки. Податкова система

Мета – сформулювати комплексне розуміння сутності податків, основ функціонування податкової системи, процесу функціонування системи оподаткування, сформулювати здатність до оцінювання рівня податкоспроможності та податкового навантаження в Україні, визначення бази оподаткування, розрахунків податків і сум їхнього надходження до бюджету.

Питання для проведення семінарського заняття

Семінарське заняття "Економічна необхідність і сутність податків".

1. Економічний зміст податків як основного інструменту розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів держави.
2. Функції податків та їхня роль у забезпеченні збалансованості фінансових потоків і створенні умов для розвитку економіки.
3. Елементи оподаткування та класифікація податків.
4. Прямі й непрямі податки, їхня принципова відмінність і роль у формуванні податкового навантаження на суб'єкти економіки.

Література: основна [3; 8; 10], додаткова [14; 15; 28].

Практичні завдання за темою 3

Завдання 3.1

Визначте суму ПДВ, що підлягає сплаті в державний бюджет (відшкодуванню з бюджету) за результатами звітного кварталу.

Вихідні дані:

протягом звітного місяця здійснено такі операції:

реалізовано товарів на території України на суму 60 000 грн (без урахування ПДВ);

закуплено канцелярські товари вітчизняного виробництва на суму 2 400 грн (з урахуванням ПДВ);

надано шефську допомогу міській лікарні на суму 1 700 грн;

експортовано товарів на суму 180 000 грн;

отримано від постачальника матеріалів для виробництва продукції на суму 35 000 грн (без урахування ПДВ);

придбано товари (з урахуванням ПДВ), вартість яких входить до складу валових витрат виробництва, на суму 42 000 грн;

надано цех у фінансовий лізинг (з урахуванням ПДВ) – 6 000 грн.

Методичні рекомендації до виконання завдання 3.1

Ставки податку встановлюються від бази оподаткування в таких розмірах: 20 %; 0 %; 7 % за операціями з постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, дозволених для виробництва й застосування в Україні та внесених до Державного реєстру лікарських засобів, а також медичних виробів за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України; постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, дозволених для застосування в межах клінічних випробувань, дозвіл на проведення яких надано центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Об'єктом оподаткування є операції платників податку з:

постачання товарів, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до статті 186 Податкового кодексу, у тому числі операції з безоплатної передачі та з передачі права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору), на товари, що передаються на умовах товарного кредиту, а також із передачі об'єкта фінансового лізингу в користування лізингоотримувачу/орендарю;

постачання послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до статті 186 Податкового кодексу;

ввезення товарів на митну територію України;

вивезення товарів за межі митної території України;

постачання послуг із міжнародних перевезень пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом.

З метою оподаткування цим податком до операцій із ввезення товарів на митну територію України та вивезення товарів за межі митної території України прирівнюється поміщення товарів у будь-який митний режим, визначений Митним кодексом України.

За нульовою ставкою оподатковуються операції із вивезення товарів за межі митної території України:

у митному режимі експорту;

у митному режимі реекспорту, якщо товари поміщені в такий режим відповідно до пункту 5 частини першої статті 86 Митного кодексу України;

у митному режимі безмитної торгівлі;

у митному режимі вільної митної зони.

Не є об'єктом оподаткування операції з:

випуску (емісії), розміщення в будь-які форми управління та продажу (погашення, викупу) за кошти цінних паперів, що випущені в обіг (емітовані) суб'єктами підприємницької діяльності,

передачі майна у схов (відповідальне зберігання), у концесію, а також у лізинг (оренду), крім передачі у фінансовий лізинг;

надання послуг зі страхування, співстрахування або перестраховування особами, які мають ліцензію на здійснення страхової діяльності відповідно до закону, а також пов'язаних з такою діяльністю послуг страхових (перестрахових) брокерів і страхових агентів.

Звільняються від оподаткування операції з:

постачання продуктів дитячого харчування та товарів дитячого асортименту для немовлят за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України;

постачання технічних та інших засобів реабілітації (крім автомобілів), послуги з їхнього ремонту та доставки; товарів спеціального призначення, у тому числі виробів медичного призначення для індивідуального користування, для інвалідів та інших пільгових категорій населення, визначених законодавством України за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України;

постачання послуг з утримання дітей у дошкільних навчально-виховних закладах, школах-інтернатах;

постачання послуг з надання благодійної допомоги.

До податкового кредиту відносяться суми податку, сплачені/нараховані в разі здійснення операцій з:

придбання або виготовлення товарів та послуг;

придбання (будівництво, спорудження, створення) необоротних активів (у тому числі у зв'язку з придбанням та/або ввезенням таких активів, як внесок до статутного фонду та/або під час передачі таких активів на баланс платника податку, уповноваженого вести облік результатів спільної діяльності);

отримання послуг, наданих нерезидентом на митній території України, та в разі отримання послуг, місцем постачання яких є митна територія України;

ввезення необоротних активів на митну територію України за договорами оперативного або фінансового лізингу;

ввезення товарів та/або необоротних активів на митну територію України.

Розв'язання завдання доцільно навести у вигляді табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Визначення податкових зобов'язань та податкового кредиту

№ операції	Податкове зобов'язання (ПЗ), грн	Податковий кредит (ПК), грн
...		
Усього		

Суму ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету за результатами звітного періоду, розраховуємо за формулою:

$$\text{ПДВ} = \text{ПЗ} - \text{ПК}. \quad (3.1)$$

Завдання 3.2

У табл. 3.2 наведено показники виробничої діяльності фірми, що отримано протягом податкового періоду.

Для виготовлення вказаних товарів фірмою закуплено сировину й матеріали на суму 92 640 грн (у тому числі ПДВ), які використані у виробничому процесі.

На підставі наведених даних визначте: податкове зобов'язання; податковий кредит; суму ПДВ, що підлягає сплаті в бюджет.

Показники виробничої діяльності фірми

Назва товарів	Випуск, шт.	Реалізовано, шт.	Вартість за одиницю, у тому числі ПДВ, грн
А	1 400	1 380	48
Б	3 000	2 990	62
В	1 100	1 059	36

Методичні рекомендації до виконання завдання 3.2

Для вирішення завдання студент має володіти знаннями щодо сутності податку на додану вартість; ставок і порядку визначення об'єкта оподаткування; переліку операцій, що оподатковуються за нульовою ставкою; операцій, які не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість; операцій, які звільняються від оподаткування податком на додану вартість; сутності й порядку визначення податкового кредиту. Студенту необхідно ознайомитися з відповідними статтями Податкового кодексу.

У процесі вирішення завдання слід брати до уваги, що базова ставка податку на додану вартість складає 20 %. Об'єктом оподаткування є операції платників податку з постачання товарів, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до статті 186 Податкового кодексу.

Суму ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету за результатами звітного періоду розраховується за формулою (3.1).

Завдання 3.3

Визначте податок на прибуток ПАТ "Світанок" (займається виробництвом кисломолочних продуктів) за I квартал 2018 року, якщо в цей звітний період було здійснено такі господарські операції:

03.01 у ТОВ "Агросвіт" для виробництва сиру було придбано молоко на суму 5 800 грн (без ПДВ);

02.02 отримано аванс від ЧП "Фуршет" у сумі 7 250 грн (у тому числі ПДВ) за партію сирів, яка підлягає реалізації в березні;

03.03 реалізовано сири ЧП "Фуршет". Дохід від реалізації сирів склав 26 500 грн (у тому числі ПДВ);

заробітна плата робітників, зайнятих на цій ділянці виробництва, – 4 200 грн;

загальновиробничі витрати, що складають собівартість виготовленого сиру, – 834 грн;
витрати на збут – 215 грн;
амортизація основних засобів – 523,7 грн;
23.03 ПАТ "Світанок" було сплачено 17 420 грн у погашення основної суми боргу за користування кредитом.

Завдання 3.4

Визначте податок на прибуток підприємства, якщо за звітний квартал було здійснено такі господарські операції:

перераховано аванс за партію офісного паперу в сумі 16 200 грн (у тому числі ПДВ);
понесені матеріальні витрати на суму 10 574,61 грн;
заробітна плата працівників основного виробництва – 4 318 грн;
амортизація основних засобів – 1 714,5 грн;
витрати на збут – 1 420,25 грн;
адміністративні витрати – 2 320 грн;
сплачено дивіденди за власними акціями – 3 022 грн;
дохід від виробничої діяльності склав 37 864 грн (із ПДВ);
повернено з бюджету грошові кошти в частині відшкодування надміру сплаченого податку на прибуток за попередній звітний період – 1 017 грн;
одержано аванс у сумі 18 420,42 грн.

Методичні рекомендації до виконання завдань 3.3 – 3.4

Об'єктом оподаткування є прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень Податкового кодексу.

Базова (основна) ставка податку становить 18 %.

Прибуток підприємства розраховується як різниця чистого доходу від реалізації продукції та витрат, пов'язаних з виробництвом і реалізацією продукції.

Чистий дохід від реалізації продукції – це виручка (дохід) від реалізації продукції у звітному періоді за вирахуванням непрямих податків (податку на додану вартість, мита, акцизів).

Отримані авансові платежі не відносять до виручки (доходу) від реалізації продукції звітного періоду.

До витрат на виробництво та збут продукції відносяться: витрати на сировину та матеріали для виробництва продукції, витрат на оплату праці працівникам, які зайняті безпосередньо у виробничому процесі, амортизація основних засобів, відрахування на соціальні заходи, загальновиробничі витрати, адміністративні витрати, витрати на збут.

Перераховані авансові платежі за сировину та матеріали не відносяться до витрат звітного періоду.

Сплачені дивіденди за власними акціями підприємства не відносяться до витрат звітного періоду, оскільки стосуються фінансової діяльності з приводу розподілу чистого прибутку підприємства.

Для розв'язання завдань необхідно визначити чистий дохід від реалізації продукції, обсяг витрат на виробництво та реалізацію продукції, розрахувати величину податку на прибуток звітного періоду з урахуванням повернених із бюджету грошових коштів у частині відшкодування надміру сплаченого податку на прибуток за попередній звітний період.

Завдання 3.5

Працівнику за січень 2019 року нарахована мінімальна заробітна плата 4 173 грн.

Нарахуйте податки на заробітну плату, визначте суму до виплати на руки працівнику.

Завдання 3.6

Працівник працює за основним місцем роботи з посадовим окладом 4 173 грн в умовах неповного робочого часу (4 год за день). Норма тривалості робочого часу за січень 2019 року – 168 год. За січень 2019 року працівник відпрацював 105 год.

Розрахуйте розмір заробітної плати.

Нарахуйте податки на заробітну плату, визначте суму до виплати на руки працівнику.

Завдання 3.7

Мати двох дітей віком до 18 має суму місячного доходу у вигляді зарплати за січень 2019 року 4 500 грн. Батько отримує ЗП за цей же місяць 9 800 грн.

Установіть, хто з батьків має право на ПСП на дітей.
Нарахуйте податки на доходи обох батьків.
Визначте суму ЄСВ обох батьків.
Розрахуйте дохід сім'ї.

Завдання 3.8

Працівникові (мати, яка виховує двох неповнолітніх дітей, одна з яких є інвалідом) нараховані за повний відпрацьований місяць 4 173 грн. Вона повідомила в заяві роботодавцю про право на 100-відсоткову ПСП на одну дитину та на підвищену 150-відсоткову ПСП на дитину-інваліда й додала відповідні документи.

Нарахуйте податки на заробітну плату, визначте суму до виплати на руки працівнику.

Завдання 3.9

За січень одинокій матері нарахували 4 500 грн заробітної плати. Мати виховує двох неповнолітніх дітей.

Установіть, яка ПСП має бути застосована у процесі нарахування ПДФО в цьому випадку.

Розрахуйте суму виплати доходу на руки працівниці. Нарахуйте ЄСВ.

Завдання 3.10

Працівникам – чоловіку та дружині, які працюють в одного роботодавця та виховують трьох дітей віком до 18 років, нараховано за повний відпрацьований місяць 7 000 грн та 4 173 грн, відповідно. Оскільки граничний розмір доходу, що надає право на отримання ПСП, збільшується до відповідної кількості дітей та складає в цьому випадку 8 070 грн ($2\,690 \times 3$), тільки одному з батьків, подружжю потрібно визначитися, хто саме використовуватиме право на ПСП і збільшену розрахункову межу доходу, про що зазначити в поданій роботодавцю заяві. Заяву та документи про право на пільгу вони подали, і про право на збільшення розрахункової межі доходу заявив чоловік/батько, який отримує більшу зарплату.

Нарахуйте податки на доходи обох батьків.

Методичні рекомендації до виконання завдань 3.5 – 3.10

Доходи фізичних осіб оподатковуються податком на доходи фізичних осіб (ПДФО).

Об'єктом оподаткування резидента є загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід; доходи з джерела їхнього походження в Україні,

що остаточно оподатковуються під час їхнього нарахування (виплати, надання); іноземні доходи – доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України.

Об'єктом оподаткування нерезидента є загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід із джерела його походження в Україні; доходи з джерела їхнього походження в Україні, що остаточно оподатковуються під час їхнього нарахування (виплати, надання).

Базою оподаткування є загальний оподатковуваний дохід, з урахуванням особливостей, визначених розділом IV Податкового кодексу.

Загальний оподатковуваний дохід – будь-який дохід, що підлягає оподаткуванню, нарахований (виплачений, наданий) на користь платника податку протягом звітного податкового періоду.

Ставка податку становить 18 % бази оподаткування щодо доходів, нарахованих (виплачених, наданих) (крім випадків, визначених у пунктах 167.2 – 167.5 статті Податкового кодексу) у тому числі, але не виключно в формі: заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, що нараховуються (виплачуються, надаються) платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами.

Ставка податку становить 5 % бази оподаткування у випадках, прямо визначених розділом IV Податкового кодексу.

Ставка податку може становити 0 % бази оподаткування у випадках, прямо визначених розділом IV Податкового кодексу.

Ставка податку становить 18 % бази оподаткування щодо перевищення суми пенсії (враховуючи суму її індексації, нараховану відповідно до закону), щомісячного довічного грошового утримання, визначеної в підпункті 164.2.19 пункту 164.2 статті 164 розділу IV Податкового кодексу, які отримуються платником податку з Пенсійного фонду України чи бюджету згідно із законом.

Ставки податку на пасивні доходи до бази оподаткування встановлюються в таких розмірах:

18 % – для пасивних доходів, крім зазначених у підпунктах 167.5.2 та 167.5.4 цього пункту Податкового кодексу;

5 % – для доходів у вигляді дивідендів з акцій та корпоративних прав, нарахованих резидентами – платниками податку на прибуток підприємств (крім доходів у вигляді дивідендів з акцій, інвестиційних сертифікатів, які виплачуються інститутами спільного інвестування);

у половинному розмірі ставки, встановленої у пункті 167.1 цієї статті – для доходів у вигляді дивідендів з акцій та/або інвестиційних сертифікатів, корпоративних прав, нарахованих нерезидентами, інститутами спільного інвестування та суб'єктами господарювання, які не є платниками податку на прибуток.

Платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отримуваного від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги.

Податкова соціальна пільга (ПСП) – це та сума, що в загальному випадку зменшує базу оподаткування доходів фізичних осіб у процесі нарахування заробітної плати (ЗП). Чим більша ПСП, тим менший податок на доходи фізичних осіб буде сплачено за працівника.

Згідно з Податковим кодексом податкова соціальна пільга нараховується:

у розмірі, що дорівнює 50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (в розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку;

у розмірі, що дорівнює 100 % суми пільги для платника податку, який утримує двох чи більше дітей віком до 18 років, у розрахунку на кожну таку дитину;

у розмірі, що дорівнює 150 % суми пільги для платника податку, який:

а) є одинокою матір'ю (батьком), вдовою (вдівцем) або опікуном, піклувальником – у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років;

б) утримує дитину-інваліда – у розрахунку на кожну таку дитину віком до 18 років;

у розмірі, що дорівнює 200 % суми пільги для такого платника податку, який є:

а) Героєм України, Героєм Радянського Союзу, Героєм Соціалістичної Праці або повним кавалером ордена Слави чи ордена Трудової Слави, особою, нагородженою чотирма й більше медалями "За відвагу";

б) учасником бойових дій під час Другої світової війни або особою, яка в той час працювала в тилу, та інвалідом I і II групи, з числа учасників бойових дій на території інших країн у період після Другої світової війни, на яких поширюється дія Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їхнього соціального захисту" тощо.

Розмір ПСП визначається у відсотках і залежить від розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (в розрахунку на місяць),

встановленому законом на 1 січня звітного податкового року (п. 169.1 – 169.4 Податкового кодексу).

Згідно із Законом про бюджет 2019, у новому році прожитковий мінімум на одну працездатну особу в розрахунку на місяць з 1 січня 2019 року становить 1 921 грн.

ПСП може бути застосована до заробітної плати, розмір якої не перевищує суму прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць станом на 1 січня, помножену на 1,4 та округлену до найближчих 10 грн (п. 169.4.1 ПКУ). У 2019 році ця сума становитиме:

$$1\,921 \times 1,4 = 2\,690 \text{ грн.}$$

Ця цифра також протягом 2019 року не змінюється під час розрахунку розміру ПСП.

З 1 січня 2019 року встановлено мінімальну заробітну плату в місячному розмірі – 4 173 грн і 25,13 грн – у погодинному розмірі.

ПСП складає 50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (в розрахунку на місяць), встановленого законом на 1 січня звітного податкового року – для будь-якого платника податку (п. 169.1.1 Податкового кодексу).

Ця ставка є базовою й застосовується до зарплати, що не перевищує 2 690 грн. У 2019 році її розмір складає:

$$1\,921 \times 0,5 = 960,50 \text{ грн.}$$

Таким чином, базова ПСП для 2019 року складатиме 960,50 грн. Збільшення прожиткового мінімуму протягом року не впливає на ПСП.

Ця сума базової ставки береться за 100 %. У 2019 році застосовуються три категорії пільги (п. 169.1.1 – 169.1.4 Податкового кодексу):

базова (100 %) – 960,50 грн ($1\,921 \times 0,5$);

150 % від базової – 1 440,75 грн ($960,50 \times 1,5$);

200 % від базової – 1 921,00 грн ($960,50 \times 2$).

Категорії працівників, до заробітної плати яких можуть бути застосовані пільги в 2019 році не змінилися, але розміри ставок ПСП, відповідно, зросли (табл. 3.3 та 3.4).

Таким чином, ставка третьої категорії ПСП на практиці рідко застосовуватиметься, оскільки до цієї категорії переважно відносяться працівники, вік яких перевищує 70 років.

Податкова соціальна пільга застосовується до нарахованого місячного доходу у вигляді заробітної плати тільки за одним місцем роботи. Якщо їх декілька, працівник самостійно обирає місце застосування податкової соціальної пільги й подає роботодавцю відповідну заяву.

Пільга починає застосовуватися від дня отримання роботодавцем заяви про застосування пільги та документів, що підтверджують таке право.

Таблиця 3.3

**Категорії працівників і розміри ставок ПСП,
до яких вони застосовуються**

Категорії платників податку, які мають право на податкову соціальну пільгу	Розмір ПСП, %	Сума у 2019 році, грн
Будь-які платники податку, чий оподатковуваний дохід за місяць не перевищує 2 690 грн (п. 169.1.1 ПКУ)	100	960,50
Платник податку, який утримує двох чи більше дітей віком до 18 років (у розрахунку на кожну таку дитину); (п. 169.1.2 ПКУ)	100	960,50
Одинокі батьки, вдови (вдівці), опікуни, утримувачі дитини-інваліда – на кожну дитину віком до 18 років. Чорнобильці першої або другої категорій. Інваліди I або II групи, у тому числі з дитинства. Інші. Повний перелік дивіться у п. 169.1.3 ПКУ	150	1 440,75
Герої України, СРСП, Герої Соціалістичної Праці. Учасники бойових дій, інваліди I і II групи, колишні в'язні концтаборів. Повний перелік наведено у п. 169.1.4 ПКУ	200	1 921,00

Таблиця 3.4

Розміри ПСП у 2019 році

Вид ПСП (норма ПКУ)	Граничний розмір ЗП для ПСП, грн	Розмір ПСП, грн
Звичайна (п. п. 169.1.1 ПКУ)	2 690,00 грн	960,50 грн
Звичайна "на дітей" (п. п. 169.1.2 ПКУ)	Для одного з батьків – 2 690,00 грн × × Кількість дітей віком до 18 років; для іншого – 2 690,00 грн	960,50 грн × Кількість дітей віком до 18 років
Підвищена "на дітей" (п. п. "а" і "б" п. п. 169.1.3)		1 440,75 грн × × Кількість дітей віком до 18 років
Підвищена (п. п. "в" – "е" п. п. 169.1.3 ПКУ)	2 690,00 грн	1 440,75 грн
Максимальна (п. п. 169.1.4 ПКУ)	2 690,00 грн	1 921,00 грн

Отже, працівникові треба вчасно подати заяву про застосування податкової соціальної пільги (а за наявності декількох місць роботи – обрати місце застосування ПСП і подати заяву) та надати відповідні документи, що підтверджують право на пільгу. Також відповідна заява й документи подаються роботодавцеві відразу після виникнення права на підвищену пільгу (пільги). В іншому випадку роботодавець пільгу не нараховує.

Якщо ставка податку на доходи фізичних осіб встановлена на рівні 18 %, то під час застосування ПСП податок на доходи фізичних осіб розраховується за формулою:

$$\text{ПДФО} = (\text{ЗП} - \text{ПСП}) \times 18 \%, \quad (3.2)$$

де ПДФО – податок на доходи фізичних осіб, грн;

ЗП – нарахована заробітна плата, грн;

ПСП – величина податкової соціальної пільги, грн.

Також із доходів фізичних осіб стягується військовий збір (ВЗ). Базою розрахунку військового збору є дохід працівника, який не треба зменшувати на ПСП. Ставка ВЗ складає 15 %.

На доходи фізичних осіб нараховується єдиний соціальний внесок (ЄСВ).

Єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) – консолідований страховий внесок в Україні, збір якого здійснюється в системі загальнообов'язкового державного страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі.

Ставка єдиного соціального внеску (ЄСВ) на заробітну плату 22 %. Слід зазначити, що з 1 січня 2015 р. по теперішній час роботодавці зобов'язані сплачувати розмір ЄСВ не менший, ніж мінімальний (розмір якого розраховується, виходячи з мінімальної заробітної плати), незалежно від суми нарахованої заробітної плати.

Розмір мінімального страхового внеску в 2019 році із розрахунку на місяць складає 918,06 грн ($4\,173 \times 0,22$).

Максимальний розмір доходу, з якого стягують ЄСВ, складає 15 мінімальних заробітних плат: 62 595 грн ($4\,173 \times 15$). Таким чином, максимальний обсяг ЄСВ складатиме 13 770,90 грн ($62\,595 \times 0,22$).

Питання для самостійного опрацювання

1. Наведіть визначення понять "податок" і "збір".
2. Дайте характеристику ознакам податків.
3. У чому полягає сутність фіскальної функції?

4. У чому виявляється сутність регулюючої функції?
5. Дайте характеристику підфункцій регулюючої функції податків.
6. Яким чином може бути класифіковано елементи податку?
7. Яким чином можуть бути класифіковані суб'єкти податку?
8. Дайте визначення поняттю "податковий період". У чому його відмінність від звітного періоду?
9. Які критерії використовують для класифікації податкових ставок?
10. Назвіть принципи побудови системи оподаткування та принципи податкового законодавства.

Література: основна [3; 8; 10], додаткова [14; 28].

Тема 4. Бюджет. Бюджетна система

Мета – сформувати теоретичні знання щодо сутності бюджету, бюджетних відносин та основ функціонування бюджетної системи, а також сформувати системні знання та уяву про стан бюджету (збалансованість та розбалансованість), сутність та форми бюджетного дефіциту; надати комплексне розуміння методів фінансування бюджетного дефіциту, причин і наслідків для економіки держави; розвинути здатність до оцінювання ефективності бюджетної системи держави, визначення рівня бюджетної та боргової безпеки; набути практичні навички щодо оцінювання розбалансованості державного бюджету та рівня платоспроможності держави в фінансуванні бюджетного дефіциту.

Практичні завдання за темою 4

Завдання 4.1

Спираючись на дані табл. 4.1, підберіть правильну характеристику до кожного із принципів функціонування бюджетної системи в Україні, підставивши до поняття відповідну характерну ознаку.

Таблиця 4.1

Принципи функціонування бюджетної системи та їхня характеристика

Принципи	Характеристика
1	2
1. Цільове використання бюджетних коштів	А. Забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів і ведення бухгалтерського обліку й звітності

1	2
2. Субсидіарність	Б. Повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень до бюджету на відповідний бюджетний період
3. Справедливість і неупередженість	В. Забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів, правом відповідних органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування на визначення напрямів використання коштів відповідно до законодавства України, правом Верховної Ради Автономної Республіки Крим й відповідних рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати й затверджувати відповідні бюджети
4. Самостійність	Г. До складу бюджетів мають бути включені всі надходження й витрати, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування
5. Публічність і прозорість	Д. Бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного й соціального розвитку держави та розрахунках надходжень і витрат, що здійснюються відповідно до затверджених методик і правил
6. Повнота	Е. Під час складання й виконання бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення запланованих цілей під час залучення мінімального обсягу бюджетних коштів і досягнення максимального результату у процесі використання визначеного бюджетом обсягу коштів
7. Обґрунтованість	Є. Розподіл видів видатків між державним бюджетом і місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами має ґрунтуватися на максимально можливому наближенні надання суспільних послуг до їхнього безпосереднього споживача
8. Збалансованість	Ж. Бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями
9. Єдність	З. Бюджетна система України формується на засадах справедливого й неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами й територіальними громадами
10. Ефективність і результативність	І. Державний бюджет України й місцеві бюджети затверджуються, а рішення щодо звіту про їхнє виконання ухвалюються відповідно Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим і відповідними радами
11. Відповідальність учасників бюджетного процесу	К. Кожен учасник бюджетного процесу несе відповідальність за свої дії або бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу

Методичні рекомендації до виконання завдання 4.1

Для вирішення завдання студент має знати сутність бюджету та бюджетної системи, знати принципи побудови бюджетної системи України та їхній економічний зміст. Для цього потрібно опанувати матеріал відповідних розділів Бюджетного кодексу України та літературних джерел [1; 2; 28].

Завдання 4.2

Потенційний рівень ВВП у країні становить 285 млрд грн. Фактичний ВВП дорівнює 80 % від потенційного. Сума податкових надходжень до державного бюджету становить 65 % від обсягу ВВП. Державні витрати на товари та послуги дорівнюють 37 % від ВВП. Трансферні платежі (з бюджету державного до місцевих) становлять 71 млрд грн.

Державний борг країни становить 85 млрд грн. Ставка відсотка з обслуговування боргу складає 25 % річних. Рівень цін дорівнює 1.

Визначте, що спостерігається в економіці країни: дефіцит чи надлишок державного бюджету. Розрахуйте його розміри та проаналізуйте бюджетну безпеку. Як зміниться сальдо державного бюджету в умовах повної зайнятості?

Завдання 4.3

Потенційний рівень ВВП у країні становить 464 млрд грн. Фактичний ВВП дорівнює 446 млрд грн. Сума податкових надходжень до державного бюджету становить 60 %, а неподаткових – 15 % від обсягу ВВП. Державні витрати на товари та послуги дорівнюють 53 % від обсягу ВВП. Трансферні платежі (з державного бюджету до місцевих) становлять 86 млрд грн від обсягу ВВП. Державний борг країни становить 245 млрд грн. Ставка відсотка з обслуговування боргу складає 25 % річних.

Визначте сальдо державного бюджету (дефіцит чи профіцит). Проаналізуйте бюджетну безпеку країни.

Визначте, як зміниться сальдо державного бюджету та рівень бюджетної безпеки країни в умовах повної зайнятості.

Методичні рекомендації до виконання завдань 4.2 – 4.3

Доходи державного бюджету країни складаються з податкових і неподаткових надходжень.

Видатки державного бюджету складаються з державних витрат на товари та послуги, трансфертних платежів і видатків на обслуговування боргу.

Сальдо державного бюджету = Доходи – Видатки.

Позитивне сальдо державного бюджету – перевищення державних доходів над державними видатками – утворює державний профіцит. Негативне сальдо державного бюджету є дефіцитом державного бюджету.

Бюджетна безпека – це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції (Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 р. № 1277 "Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України").

Індикатори оцінювання бюджетної безпеки країни наведено в табл. 4.2.

Таблиця 4.2

Індикатори оцінювання бюджетної безпеки країни

Індикатор	Порядок розрахунку	Критичне значення
Відношення дефіциту (профіциту) державного бюджету до ВВП, %	дефіцит державного бюджету, млн грн / ВВП, млн грн x 100	не більше 6*
Відношення дефіциту (профіциту) бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління до ВВП, %	(дефіцит сектору загальнодержавного управління, млн грн – дефіцит зведеного бюджету, млн грн) / ВВП x 100	не більше 3
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	доходи зведеного бюджету, млн грн / ВВП, млн грн x 100	не більше 37
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	(обслуговування державного боргу, млн грн + погашення державного боргу, млн грн) / доходи державного бюджету, млн грн x 100	не більше 16

* Згідно з Маастрихтським договором безпечним рівнем дефіциту бюджету для економіки країни є не більше 3 % від ВВП.

Вирішення завдань необхідно здійснювати в такому порядку:
розрахувати доходи та видатки державного бюджету з використанням показника фактичного ВВП;
визначити сальдо державного бюджету;
із використанням даних табл. оцінити бюджетну безпеку країни;

визначити сальдо державного бюджету та оцінити бюджетну безпеку з використанням показників доходів і видатків державного бюджету, що розраховані на основі показника потенційного ВВП;
зробити висновки.

Завдання 4.4

На основі даних табл. 4.3 здійсніть аналіз динаміки зведеного бюджету України за вказаний період. Аргументуйте відповідь стосовно фінансової моделі країни за рівнем централізації ВВП.

Таблиця 4.3

Зведений бюджет України у 2014 – 2017 рр.

Рік	ВВП, млн грн	Доходи, млн грн	Видатки, млн грн
2014	1 566 728	456 067,3	523 125,7
2015	1 979 458	652 031,0	679 871,4
2016	2 383 182	782 748,5	835 589,8
2017	2 982 920	1 016 788,3	1 056 759,9

Методичні рекомендації до виконання завдання 4.4

Завдання рекомендовано вирішувати в табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Аналіз показників ВВП, доходів, видатків зведеного бюджету України

Період	Темп приросту ВВП, %	Темп приросту доходів, %	Темп приросту видатків, %	Дефіцит бюджету, млрд грн	Рівень централізації ВВП у бюджеті, %

Оцініть динаміку показників ВВП, доходів, видатків (розрахуйте темпи приросту), визначте обсяги дефіциту зведеного бюджету.

Абсолютний приріст характеризує збільшення (+) або зменшення (–) рівня ряду за певний проміжок часу. Показує, на скільки одиниць змінився наступний рівень ряду порівняно з попереднім (ланцюгові абсолютні прирости) або порівняно з початковим рівнем (базисні абсолютні прирости).

Він визначається як різниця між рівнями ряду:

$$\Delta Y = Y_i - Y_{i-1} \text{ (ланцюговий метод)}. \quad (4.1)$$

$$\Delta Y = Y_i - Y_0 \text{ (базисний метод)}. \quad (4.2)$$

Темп зростання – це відношення двох рівнів, які порівнюють. Показують, на скільки відсотків збільшився рівень звітного періоду порівняно з попереднім (ланцюгові темпи приросту) порівняно з початковим рівнем (базисні темпи приросту). Можна розраховувати як у відсотках, так і в коефіцієнтах.

Методика його визначення така:

$$T_p = \frac{Y_i}{Y_0} \times 100 \% \text{ (базисний метод)}, \quad (4.3)$$

$$T_p = \frac{Y_i}{Y_{i-1}} \times 100 \% \text{ (ланцюговий метод)}. \quad (4.4)$$

Існує два способи розрахунку показника темпу приросту:

1. Показує, на скільки відсотків порівнюваний рівень більше або менше базисного. Його можна розрахувати як різницю між темпом зростання та 100 %.

$$T_{пр} = T_p - 100 \%. \quad (4.5)$$

2. Темп приросту характеризує відносну величину приросту або зниження рівнів ряду. Визначимо темп приросту як відношення абсолютного приросту до рівня, прийнятого за базу порівняння:

$$T_{пр} = \frac{\Delta Y}{Y_0} \times 100 \% \quad (4.6)$$

або

$$T_{пр} = \frac{\Delta Y}{Y_{i-1}} \times 100 \%. \quad (4.7)$$

У цьому випадку для вирішення завдання рекомендовано використовувати **ланцюговий метод**.

Рівень централізації валового внутрішнього продукту в бюджеті визначається як відношення доходів зведеного бюджету до величини валового внутрішнього продукту, вимірюється у відсотках. Показник централізації ВВП у бюджеті використовується для визначення фінансової моделі країни.

Розрізняють американську, західноєвропейську та скандинавську фінансові моделі.

Американська модель передбачає максимальний рівень самозабезпечення й самофінансування. Фінансове втручання в економіку зведено до мінімуму. Основна частина коштів використовується на цілі управління й оборони країни. Кошти на економічну та соціальну функції теж централізуються, але за принципом мінімальності. У соціальній сфері забезпечуються тільки ті верстви населення, які не в змозі обійтися без державної допомоги. Це досить жорстка, але високоефективна модель, оскільки заснована, по суті, на примусовій фінансовій стимуляції: з одного боку, вона дає можливість заробляти, з іншого – вимагає цього. Щоб мати відповідний добробут, потрібно належним чином працювати. Рівень централізації ВВП у бюджеті за цією моделлю складає 25 – 30 %.

Західноєвропейська модель характеризується поміркованим рівнем централізації ВВП у бюджеті (35 – 45 %). Такою ж поміркованою вона є у сферах оподаткування та надання державних соціальних послуг. За рахунок вищого рівня централізації ВВП більш розгалуженою є державна соціальна сфера, насамперед у галузі освіти.

Скандинавська модель є протилежністю американській моделі, забезпечує належний рівень державних соціальних послуг для всього населення, характеризується високим рівнем доходів та високим рівнем оподаткування. Модель характеризується розгалуженою державною соціальною сферою як у галузі освіти, так і охорони здоров'я. Ця модель можлива лише за умов належної культури та свідомості народу, відповідного ставлення до праці, поваги до державного сектору. Рівень централізації ВВП у бюджеті за цією моделлю – 50 – 60 %.

Розрахуйте відношення доходів зведеного бюджету до ВВП у відсотках (рівень централізації ВВП у бюджеті). З урахуванням граничних значень цього показника встановіть фінансову модель країни.

Зробіть висновок щодо динаміки показників ВВП, доходів, видатків та дефіциту зведеного бюджету.

Завдання 4.5

Проаналізуйте за даними табл. 4.5 відповідність рівня дефіциту державного бюджету країни та рівня перерозподілу валового внутрішнього продукту через зведений бюджет країни критичним значенням індикаторів бюджетної безпеки країни.

Таблиця 4.5

Показники обсягу ВВП, державних доходів та видатків, млрд грн

Період	ВВП	Державний бюджет		Зведений бюджет
		доходи	видатки	доходи
1	112,91	30,31	29,57	88,50
2	133,67	36,72	37,41	107,56
3	172,56	46,89	52,98	130,76
4	220,73	70,22	75,32	191,69
5	272,08	89,01	91,41	245,44
6	354,73	110,63	116,16	314,20
7	475,79	154,46	160,97	425,49

Зробіть висновки, підтвердивши їх розрахунками.

Методичні рекомендації до виконання завдання 4.5

Завдання рекомендовано вирішувати в табл. 4.6.

Таблиця 4.6

Оцінювання бюджетної безпеки країни

Період	Дефіцит державного бюджету, млрд грн	Відношення дефіциту державного бюджету до ВВП, %	Рівень централізації ВВП в бюджеті, %

Завдання 4.6

Використовуючи дані табл. 4.7 – 4.9, проаналізуйте динаміку та структуру доходів і видатків державного бюджету України. Зробіть висновки.

Таблиця 4.7

Доходи державного бюджету України

Найменування показника	2016 рік	2017 рік
Усього, млн грн, у т. ч.	616 274,8	793 265,0
1. Податкові надходження, млн грн, у т. ч.	503 879,4	627 153,7
1.1. Податок на доходи фізичних осіб, млн грн	59 810,5	75 033,4
1.2. Податок на прибуток, млн грн	54 344,1	66 911,9
1.3. ПДВ на вітчизняні товари, млн грн	54 052,1	63 450,4
1.4. ПДВ на іноземні товари, млн грн	181 453,3	250 530,2
2. Неподаткові надходження, млн грн	103 635,2	128 402,3
3. Доходи від операцій з капіталом, млн грн	191,5	286,9
4. Засоби від закордонних країн і міжнародних організацій, млн грн	4 109,4	1 607,4
5. Цільові фонди, млн грн	287,7	2 9847,1
6. Офіційні (міжбюджетні) трансферти, млн грн	4 171,6	5 967,7

Таблиця 4.8

Витрати державного бюджету України (функціональна класифікація)

Найменування показника	2016 рік	2017 рік
Усього, млн грн, у т. ч.	684 743,4	839 243,7
Обслуговування державного боргу, млн грн	95 794,2	110 456,1
Оборона, млн грн	59 348,9	74 346,2
Суспільний порядок, безпека, судова влада, млн грн	71 671,1	87 845,0
Економічна діяльність, млн грн	31 412,3	47 000,1
Охорона навколишнього середовища, млн грн	4 771,6	4 739,9
Житлово-комунальне господарство, млн грн	12,5	16,9
Охорона здоров'я, млн грн	12 456,3	16 729,1
Духовний і фізичний розвиток, млн грн	4 958,9	7 898,1
Освіта, млн грн	34 825,5	41 140,2
Соціальний захист і соціальне забезпечення, млн грн	151 965,5	144 478,3
Міжбюджетні трансферти, млн грн	195 395,3	272 602,9

Таблиця 4.9

Витрати державного бюджету України (економічна класифікація)

Найменування показника	2016 рік	2017 рік
Усього, млн грн, у т. ч.	684 743,4	839 243,7
Поточні витрати, млн грн	658 111,8	798 581,9
Капітальні витрати, млн грн	26 631,6	40 661,8

Методичні рекомендації до виконання завдання 4.6

Завдання рекомендовано вирішувати в табл. 4.10 – 4.12.

Таблиця 4.10

Доходи державного бюджету України

Найменування показника	2016 рік		2017 рік		Темп зростання, %
	Обсяг, млн грн	Питома вага в загальних витратах, %	Обсяг, млн грн	Питома вага в загальних витратах, %	

Таблиця 4.11

**Витрати державного бюджету України
(функціональна класифікація)**

Найменування	2016 рік		2017 рік		Темп зростання, %
	Обсяг, млн грн	Питома вага в загальних витратах, %	Обсяг, млн грн	Питома вага в загальних витратах, %	

Таблиця 4.12

**Витрати державного бюджету України
(економічна класифікація)**

Найменування	2016 рік		2017 рік		Темп зростання, %
	Обсяг, млн грн	Питома вага в загальних витратах, %	Обсяг, млн грн	Питома вага в загальних витратах, %	

Завдання 4.7

Використовуючи дані табл. 4.13, проаналізуйте динаміку показників державного боргу та ВВП України. Оцініть рівень боргової безпеки України за вказаний період. Зробіть висновки.

Таблиця 4.13

Показники обсягів державного боргу та ВВП України за 2012 – 2015 роки

Рік	Обсяг державного та гарантованого державою боргу, млн грн	Обсяг державного зовнішнього боргу, млн грн	ВВП, млн грн
На 01.01.2012 р.	515 510,6	308 999,8	1 408 889,0
На 01.01.2013 р.	584 114,1	300 025,4	1 454 931,0
На 01.01.2014 р.	1 100 564,0	611 697,1	1 566 728,0
На 01.01.2015 р.	1 572 180,2	1 042 719,6	1 979 458,0
На 01.01.2016 р.	1 929 758,7	1 240 028,7	2 383 182,0
На 01.01.2017 р.	2 141 674,4	1 374 995,5	2 982 920,0

Завдання 4.8

Використовуючи дані табл. 4.14, проаналізуйте динаміку державного зовнішнього боргу України за допомогою показників рядів динаміки. Оцініть рівень боргової безпеки за вказаний період. Зробіть висновки.

Таблиця 4.14

Динаміка державного зовнішнього боргу та ВВП України за 2013 – 2016 роки

Рік	Обсяг, млн дол. США	ВВП, млн дол. США
На 01.01.2013 р.	3 868,8	175 781
На 01.01.2014 р.	37 536,0	183 310
На 01.01.2015 р.	38 792,0	131 805
На 01.01.2016 р.	43 445,4	90 615
На 01.01.2017 р.	45 604,6	93270

Методичні рекомендації до виконання завдань 4.7 – 4.8

Боргова безпека – відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-

економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі (Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 р. № 1277 "Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України").

Індикатори боргової безпеки держави та їхнє критичне значення наведено в табл. 4.15.

Таблиця 4.15

Індикатори боргової безпеки держави та їхнє критичне значення

Індикатори боргової безпеки	Критичне значення
Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	<60
Відношення обсягу державного зовнішнього боргу до ВВП, %	<25
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	<70
Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	<70
Відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	<12
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходів державного бюджету, %	<20
Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, %	<30
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування внутрішнього боргу до доходів державного бюджету, %	<25
Відношення сукупних платежів із погашення й обслуговування зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг, %	<18

Примітка: показники 1 та 3 – офіційна методика оцінювання боргової безпеки, решта показників – міжнародний досвід.

Вирішення завдання 4.7 пропонується здійснювати в табл. 4.16.

Таблиця 4.16

Аналіз показників динаміки державних боргів та боргової безпеки

Рік	Темп приросту ВВП, %	Темп приросту державного та гарантованого державою боргу, %	Темп приросту державного зовнішнього боргу, %	Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	Відношення обсягу державного зовнішнього боргу до ВВП, %

Вирішення завдання 4.8 пропонується здійснювати в табл. 4.17.

Таблиця 4.17

Аналіз динаміки ВВП й державного боргу

Рік	Темп приросту ВВП, %	Темп приросту державного зовнішнього боргу, %	Відношення обсягу державного зовнішнього боргу до ВВП, %

Питання для самостійного опрацювання

1. Дайте визначення сутності бюджету й обґрунтуйте його призначення.
2. Охарактеризуйте засади, покладені в основу бюджетного устрою.
3. Визначте сутність і назвіть складові бюджетної системи України.
4. Дайте визначення бюджетного процесу й опишіть його основні стадії.
5. Розкрийте економічну сутність та охарактеризуйте склад доходів державного й місцевих бюджетів.
6. Поясніть сутність і призначення видатків бюджету, назвіть критерії розмежування видатків між бюджетами різних рівнів.
7. Назвіть трансферти, що передбачені чинним Бюджетним кодексом України, та визначте їхнє призначення.
8. Дайте визначення сутності міжбюджетних відносин та обґрунтуйте основну мету їхнього регулювання.
9. Розкрийте економічну природу дефіциту бюджету й охарактеризуйте джерела його фінансування.
10. Поясніть сутність державного (місцевого) та гарантованого державою (територіальною громадою міста) боргу. Визначте порядок його обслуговування.

Література: основна [1 – 3; 7; 8; 10], додаткова [15; 17; 18; 20].

Тема 5. Державні цільові фонди

Мета – сформулювати знання про сутність та структурні елементи соціальних позабюджетних фондів, складові їхніх доходів і видатків, уявити необхідність формування соціальних позабюджетних фондів у державі. Набути здатність до оцінювання ефективності формування фінансових ресурсів позабюджетних фондів і напрямів їхнього використання.

Питання для проведення семінарського заняття

Семінарське заняття "Розвиток соціального страхування в Україні".

1. Економічна сутність соціального страхування, його суб'єкти та об'єкти.

2. Розвиток пенсійного страхування в Україні.

3. Характеристика солідарної та накопичувальної систем загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

4. Характеристика системи недержавного пенсійного забезпечення.

Семінарське заняття "Фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування".

1. Сутність загальнообов'язкового державного пенсійного страхування: мета, завдання, джерела та напрями фінансування.

2. Сутність державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності: мета, завдання, джерела та напрями фінансування.

3. Сутність загальнообов'язкового соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання: мета, завдання, джерела та напрями фінансування.

4. Сутність загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття: мета, завдання, джерела та напрями фінансування.

Література: основна [1; 3; 8; 10], додаткова [17 – 19].

Питання для самостійного опрацювання

1. Визначте сутність і дайте загальну характеристику державних цільових фондів.

2. Назвіть складові системи пенсійного страхування, що формується в Україні з 2004 року.

3. Назвіть базові нормативні документи, якими здійснюється регулювання правових засад діяльності державних цільових позабюджетних коштів в Україні.

4. Визначте джерела формування та напрями використання коштів Пенсійного фонду України.

5. Назвіть джерела формування та напрями використання коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування.

6. Назвіть джерела формування та напрями використання коштів Фонду соціального страхування на випадок безробіття.

7. Наведіть приклади цільових фондів, що формуються у складі Державного бюджету України; охарактеризуйте їхнє призначення, порядок створення й умови використання їхніх коштів.

8. Визначте джерела формування та напрями використання коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

9. Охарактеризуйте призначення єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, визначте перелік його платників і ставки, за якими він стягується.

10. У якому розмірі затверджений мінімальний страховий внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та якою є максимальна сума доходу, з якої справляється цей внесок?

Література: основна [1; 3; 8; 10], додаткова [17 – 19].

Змістовий модуль 2

Фінанси суб'єктів господарювання, фінансовий ринок та інститути міжнародних фінансів

Тема 6. Фінанси суб'єктів господарювання

Мета – формування системи теоретичних знань про базові категорії та поняття у сфері фінансів суб'єктів господарювання, а також практичних навичок реалізації механізмів їхнього забезпечення.

Практичні завдання за темою 6

Завдання 6.1

Дохід від реалізації продукції підприємства "Азія" складає 180 тис. грн; собівартість реалізованої продукції – 80 тис. грн; адміністративні витрати – 16 тис. грн; витрати на збут – 22 тис. грн; інші операційні витрати – 6 тис. грн; фінансові витрати – 20 тис. грн. Визначте чистий фінансовий результат діяльності підприємства.

Завдання 6.2

Чистий прибуток ПАТ "Гроза" складає 13 754 тис. грн; інші вирахування із доходу – 14 тис. грн; собівартість реалізованої продукції – 10 914 тис. грн; адміністративні витрати – 2 852 тис. грн; витрати на збут – 2 680 тис. грн;

витрати на оплату праці – 6 336 тис. грн; інші операційні витрати – 19 160 тис. грн; інші операційні доходи – 32 728 тис. грн; інші фінансові доходи – 256 тис. грн; інші доходи – 604 тис. грн. Визначте дохід від реалізації продукції, валовий прибуток (збиток), фінансові результати від операційної та звичайної діяльності підприємства.

Завдання 6.3

Визначте валовий прибуток/збиток ПАТ "Терра", якщо відомо:
дохід від реалізації продукції – 69 600 тис. грн;
собівартість реалізованої продукції – 53 650 тис. грн;
витрати на збут – 13 756 тис. грн;
інші операційні витрати – 15 235 тис. грн;
фінансові витрати – 20 320 тис. грн.

Завдання 6.4

Визначте витрати (дохід) із податку на прибуток підприємства ПрАТ "Флекс", якщо підприємство за рік мало такі показники:
обсяг реалізації продукції – 10 тис. шт.;
ціна реалізації одного виробу з урахуванням ПДВ – 65 грн;
виробнича собівартість одного реалізованого виробу – 10 грн;
адміністративні витрати та витрати на збут – 4 150 тис. грн;
інші операційні витрати – 12 тис. грн;
отримані дивіденди та відсотки за цінними паперами – 5 тис. грн.

Завдання 6.5

ПАТ "Марія" за рік мало такі показники фінансово-господарської діяльності: обсяг реалізації продукції – 240 тис. шт; ціна реалізації одного виробу з урахуванням ПДВ – 84 грн; виробнича собівартість одного реалізованого виробу – 17,5 грн; адміністративні витрати та витрати на збут – 4 150 тис. грн; реалізовано запчастин на суму 20 тис. грн; прибуток минулих років, визначений у звітному році, – 3 тис. грн; отримано штрафів від інших підприємств за порушення умов договорів на постачання матеріалів і напівфабрикатів – 300 грн; отримані дивіденди та відсотки за цінними паперами – 5 тис. грн.

На підставі наведених даних розрахуйте: валовий прибуток; фінансові результати від операційної діяльності; фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування підприємства за звітний рік; чистий прибуток підприємства.

Методичні рекомендації до виконання завдання

Чистий фінансовий результат діяльності підприємства (прибуток / збиток) розраховується та зазначається в розділі I звіту про фінансові результати. Алгоритм розрахунку наведено в табл. 6.1

Таблиця 6.1

Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)

I. Фінансові результати

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000		
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	( )	( )
Валовий			
прибуток	2090		
збиток	2095	( )	( )
Інші операційні доходи	2120		
Адміністративні витрати	2130	( )	( )
Витрати на збут	2150	( )	( )
Інші операційні витрати	2180	( )	( )
Фінансовий результат від операційної діяльності			
прибуток	2190		
збиток	2195	( )	( )
Дохід від участі в капіталі	2200		
Інші фінансові доходи	2220		
Інші доходи	2240		
Фінансові витрати	2250	( )	( )
Втрати від участі в капіталі	2255	( )	( )
Інші витрати	2270	( )	( )
Фінансовий результат до оподаткування			
прибуток	2290		
збиток	2295	( )	( )
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300		
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305		
Чистий фінансовий результат			
прибуток	2350		
збиток	2355	( )	( )

Питання для самостійного опрацювання

1. Надайте характеристику принципам організації фінансів підприємства.
2. Розкрийте сутність фінансових ресурсів підприємства.
3. Охарактеризуйте внутрішні джерела формування фінансових ресурсів підприємства.
4. Охарактеризуйте зовнішні джерела формування фінансових ресурсів підприємства.
5. Охарактеризуйте фактори, що впливають на формування фінансових ресурсів підприємства.
6. Назвіть та охарактеризуйте елементи фінансових ресурсів підприємства.
7. Визначте напрями використання фінансових ресурсів підприємства.
8. Надайте характеристику доходів підприємства.
9. Надайте характеристику витрат підприємства.
10. Надайте характеристику елементам витрат підприємства.

Література: основна [8], додаткова [15; 16].

Тема 7. Фінансовий менеджмент

Мета – сформулювати комплексне розуміння місця фінансового менеджменту в системі управління підприємством, здобути теоретичні знання з основних принципів управління процесами формування, розподілу і використання фінансових ресурсів підприємства, визначення системи цілей фінансового менеджменту та завдань, що дають змогу їх досягти, формування стратегії та тактики управлінських фінансових рішень, а також визначення складових механізму фінансового менеджменту.

Практичні завдання за темою 7

Завдання 7.1

Із наведеного переліку статей балансу визначте, що відноситься до необоротних активів та оборотних: векселі одержані; довгострокова дебіторська заборгованість; товари; неоплачений капітал; виробничі запаси; векселі видані; знос основних засобів; відстрочені податкові активи; нематеріальні активи; інші довгострокові фінансові зобов'язання; довгострокові фінансові інвестиції; готівка; рахунки в банках.

Завдання 7.2

На основі наведених даних складіть звіт про рух грошових коштів прямим і непрямим методом.

Підприємство займається торговельною діяльністю. Протягом року було здійснено такі операції:

придбано товари (запасів станом на 1 січня не було) – 2 700 тис. грн;
реалізовано товари в кредит (собівартість реалізованих товарів – 2 600 тис. грн) – 4 200 тис. грн;

надійшло від покупців продукції – 4 000 тис. грн;

перераховано постачальникам за придбані товари – 2 650 тис. грн;

виплачена зарплата – 500 тис. грн;

сплачені відсотки – 22 тис. грн;

нарахована амортизація основних засобів – 90 тис. грн;

сплачені різні витрати обігу (оренда, освітлення, опалення тощо) – 100 тис. грн;

нарахований податок на прибуток – 80 тис. грн;

придбане й оплачене устаткування – 950 тис. грн;

отримана позика – 220 тис. грн;

сплачений податок на прибуток – 70 тис. грн;

виплачені дивіденди – 87 тис. грн;

списано пошкоджені товар – 10 тис. грн.

Залишок коштів на рахунку підприємства на 1 січня звітного року становив 199 тис. грн, а прибуток до оподаткування за звітний рік – 878 тис. грн.

Завдання 7.3

Розмістіть наведені статті активу балансу за ознаками спадної ліквідності: довгострокові фінансові інвестиції, необоротні активи, грошові кошти та їхні еквіваленти, нематеріальні активи, довгострокова дебіторська заборгованість, поточні фінансові інвестиції, виробничі запаси, готова продукція.

Завдання 7.4

Згрупуйте притоки та відтоки грошових коштів за видами діяльності: оплата придбання основних засобів; надходження від продажу нематеріальних активів; надходження від продажу акцій інших суб'єктів господарювання; надходження від емісії облігацій; надходження від продажу товарів; оплата постачальникам сировини; авансування інших аспектів

діяльності; виплата заробітної плати працівникам; виплата податку на прибуток; надходження від рентних платежів; надходження в погашення авансованих сум, наданих іншим сторонам; виплати власникам за викуп акцій; надходження від надання послуг. Результати оформіть у вигляді табл. 7.1.

Таблиця 7.1

Притоки та відтоки грошових коштів за видами діяльності

Рух грошових коштів	Діяльність		
	операційна	інвестиційна	фінансова
Притік			
Відтік			

Методичні рекомендації до виконання завдання

Рух грошових коштів – це надходження та вибуття грошових коштів та їхніх еквівалентів. Інформація про рух грошових коштів суб'єкта господарювання відображають у формі 3 "Звіт про рух грошових коштів", порядок формування якого визначається НП(С)БО, відображається інформація про грошові кошти, грошові потоки звітного періоду з їхніх розділенням за операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю. Складання документу "Звіт про рух грошових коштів" здійснюється двома методами: непрямим і прямим.

Непрямий метод складання забезпечує оцінювання ретроспективи, дозволяючи визначити, що було джерелом притоку грошових коштів суб'єкта господарювання за звітний період часу та на які цілі ці грошові кошти витрачалися. Непрямий метод базується на коригуванні суми чистого фінансового результату суб'єкта господарювання (рис. 7.1).

Чистий фінансовий результат +
+ Амортизаційні відрахування –
– Сума зростання поточних активів +
+ Сума зменшення поточних активів +
+ Сума зростання поточних зобов'язань –
– Сума зменшення поточних зобов'язань =
= Операційний грошовий потік

Рис. 7.1. Порядок розрахунку суми операційного грошового потоку непрямим методом

Прямий метод має інше призначення: дозволяє побудувати прогнозні притоки та відтоки грошових коштів і базується на прямому визначенні суми вхідного та вихідного грошових потоків від операційної діяльності (табл. 7.2).

Таблиця 7.2

Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом)

Стаття	Код рядка	За звітний період
1	2	3
I. Рух коштів у результаті операційної діяльності		
Надходження від:		
реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	3000	
повернення податків і зборів	3005	
у тому числі податку на додану вартість	3006	
цільового фінансування	3010	
Інші надходження	3095	
Витрачання на оплату:		
товарів (робіт, послуг)	3100	( )
праці	3105	( )
відрахувань на соціальні заходи	3110	( )
зобов'язань із податків і зборів	3115	( )
інші витрачання	3190	( )
Чистий рух коштів від операційної діяльності	3195	
II. Рух коштів у результаті інвестиційної діяльності		
Надходження від реалізації:		
фінансових інвестицій	3200	
необоротних активів	3205	
Надходження від отриманих:		
відсотків	3215	
дивідендів	3220	
Надходження від деривативів	3225	
Інші надходження	3250	
Витрачання на придбання:		
фінансових інвестицій	3255	( )
необоротних активів	3260	( )
Виплати за деривативами	3270	( )
Інші платежі	3290	( )
Чистий рух коштів від інвестиційної діяльності	3295	

1	2	3
III. Рух коштів у результаті фінансової діяльності		
Надходження від: власного капіталу	3300	
отримання позик	3305	
інші надходження	3340	
Витрачання на: викуп власних акцій	3345	( )
погашення позик	3350	
сплату дивідендів	3355	( )
інші платежі	3390	( )
Чистий рух коштів від фінансової діяльності	3395	
Чистий рух грошових коштів за звітний період	3400	
Залишок коштів на початок року	3405	
Вплив зміни валютних курсів на залишок коштів	3410	
Залишок коштів на кінець року	3415	

Питання для самостійного опрацювання

1. Розкрийте основні підходи до визначення сутності фінансового менеджменту.
2. Пов'яжіть основну мету, завдання та функції фінансового менеджменту.
3. Розкрийте складові механізму фінансового менеджменту.
4. Охарактеризуйте об'єкти управління в фінансовому менеджменті.
5. Надайте характеристику грошовим потокам.
6. Охарактеризуйте активи як об'єкт фінансового менеджменту.
7. У чому полягають мета та завдання інвестиційної діяльності підприємства?
8. Розкрийте сутність структури капіталу.
9. Що ви розумієте під фінансовим ризиком підприємства?
10. Що ви розумієте під фінансовою кризою та які фактори зумовлюють її виникнення ?

Література: основна [8; 13], додаткова [15; 17].

Тема 8. Страхування. Страховий ринок

Мета – сформуванати комплексне розуміння економічної сутності страхування та його ролі в економіці, отримати теоретичні знання з основних

функцій і принципів організації страхування, видів страхування за різними класифікаційними ознаками, а також сутності добровільної та обов'язкової форм страхування; набути практичні навички визначення страхових сум, страхового відшкодування, розрахунку страхових тарифів.

Практичні завдання за темою 8

Завдання 8.1

Страхова сума становить 2 500 грн, умовна франшиза – 20 % від страхової суми. Розмір збитків – 450 грн. Визначте розмір страхового відшкодування.

Завдання 8.2

Страхова сума становить 5 100 грн, безумовна франшиза – 20 % від страхової суми. Розмір збитків – 1 200 грн. Визначте розмір страхового відшкодування.

Завдання 8.3

Договором страхування майна між страховиком і страхувальником передбачено використання франшизи. Страхова сума становить 500 тис. грн. Розмір умовної франшизи – 15 %. Збитки страхувальника внаслідок страхової події визначено в сумі 95 тис. грн.

У якому розмірі страховик має сплатити страхове відшкодування в цьому році, а також за збитків у сумі 60 тис. грн?

Визначте розмір страхового відшкодування за тих же умов, але якщо франшиза буде безумовною.

Завдання 8.4

ТОВ "Агротекс" застрахувало майно вартістю 150 000 грн на суму 80 000 грн. У результаті експлуатації сталася аварія. Експертна комісія визнала випадок страховим та оцінила збитки в розмірі 20 000 грн. Розрахуйте суму страхового відшкодування за умови, що майно було застраховано за:

- системою страхування за дійсною вартістю майна;
- пропорційною відповідальністю;
- системою першого ризику.

Завдання 8.5

Автомобіль вартістю 90 000 грн застраховано за пропорційною відповідальністю на 80 %. У результаті страхового випадку збитки встановлені в обсязі 17 100 грн.

Визначте розмір страхового відшкодування, якщо страховим договором передбачена безумовна франшиза 10 % від страхової суми.

Завдання 8.6

Розрахуйте виплати трьох страхових компаній із контрибуції за викрадений автомобіль вартістю 80 000 грн, який вони застрахували на суми, відповідно: 70 500 грн; 75 000 грн; 80 000 грн.

Франшиза стосовно викрадення у двох страховиків була безумовною в розмірі 5 %, у третього – умовною в розмірі 8 %.

Завдання 8.7

Підприємство застрахувало своє майно в розмірі 80 % балансової вартості, яка на день договору страхування становила 400 тис. грн. У договорі окремо обумовлена відповідальність страховика за додатковий ризик – крадіжку.

Тарифна ставка зі страхування майна становить 80 коп. зі 100 грн страхової суми, а за додаткову відповідальність – 2 грн 10 коп.

Визначте страхову суму та загальний розмір страхового платежу.

Завдання 8.8

Розрахуйте коефіцієнт фінансової стійкості страхового фонду, якщо сума доходів страховика – 11 700 грн за тарифний період; сума коштів у запасних фондах – 146 000 грн; сума витрат страховика за тарифний період – 700 грн.

Методичні рекомендації до виконання завдання

Особиста участь страхувальника в покритті збитків виражається через *франшизу* (фр. *franchise* – пільга). Вона може бути встановлена у відсотках чи в абсолютних величинах стосовно страхової суми, вартісної оцінки об'єкта або розміру збитків.

Найчастіше страховики застосовують умовну (інтегральну) та безумовну (ексцедентну) франшизи.

Умовна франшиза звільняє страховика від відповідальності за збитки, обсяги яких не перевищують установленної франшизи, і зобов'язує його покривати збитки повністю, якщо їхній розмір перевищує франшизу.

Безумовна франшиза теж звільняє страховика від компенсації збитків, що не перевищують безумовну франшизу. Якщо обсяг збитків перевищує розмір безумовної франшизи, то страхове відшкодування дорівнює різниці між обсягом збитків та безумовної франшизи.

Застосовують кілька систем страхування. Вибір системи залежить від співвідношення величини страхової суми та вартісної оцінки об'єкта страхування. Водночас, найбільш поширеною є система страхування *за дійсною вартістю об'єкта страхування*, що визначається як фактична на день підписання договору. За цією системою страхова сума дорівнює обсягу вартості об'єкта страхування і, у разі настання страхового випадку, має місце повне покриття збитків страхувальника страховиком.

Якщо об'єкт страхування застраховано не на повну його вартість, тобто страхова сума дорівнює лише певній частині цієї вартості, то такий об'єкт може бути застрахованим за такими системами страхування:

- системою пропорційної відповідальності;
- системою "першого ризику".

Система пропорційної відповідальності передбачає виплату страхового відшкодування, яке розраховується за формулою:

$$Q = Z \times S / W, \quad (8.1)$$

де Q – страхове відшкодування;

S – страхова сума за угодою (договором);

W – вартісна оцінка об'єкта страхування;

Z – фактична сума збитків.

Страхування за системою "першого ризику" застосовується найчастіше під час страхування особистого майна громадян і передбачає виплату страхового відшкодування в розмірі збитків, але в межах страхової суми. Під "першим ризиком" у страховій справі розуміють ризик, вартісна оцінка якого не перевищує страхової суми.

Контрибуція – право страховика звернутися до інших страховиків, які за реалізованими полісами несуть відповідальність перед одним і тим самим страхувальником із пропозицією розділити виплати за відшкодування збитків.

Основою для визначення страхового платежу є страховий тариф.

Страховий тариф – це ставка платежів зі страхування з одиниці страхової суми за певний період (брутто-ставка). Страховий тариф містить дві частини: нетто-тариф і навантаження.

Страховий платіж визначається як добуток страхової суми та страхового тарифу, який переважно встановлюється у відсотках. Внесення страхових платежів здійснюється на основі страхових тарифів – розміру плати з одиниці страхової суми. Страхові тарифи відображають ціну страхування.

Для оцінювання фінансової стійкості страхових операцій як відношення доходів до витрат за тарифний період, використовується формула (8.2):

$$K_{\phi} = \frac{D + Z}{B}, \quad (8.2)$$

де K_{ϕ} – коефіцієнт фінансової стійкості;

D – сума доходів страховика за тарифний період;

B – сума витрат страховика за тарифний період;

Z – сума коштів у запасних фондах.

Нормальним рівнем фінансової стійкості страховика є рівень $K_{\phi} > 1$.

Питання для самостійного опрацювання

1. У чому полягає необхідність страхового захисту?
2. Які специфічні ознаки має категорія страхового захисту?
3. Дайте визначення поняття "страхування".
4. Хто є суб'єктами страхових взаємовідносин?
5. Хто такі страховик і страхувальник?
6. У якій організаційно-правовій формі можна створювати страхові компанії в Україні?
7. Хто такий застрахований та вигодоотримувач?
8. Що може бути об'єктами страхування?
9. Які функції виконує страхування?
10. На яких принципах ґрунтується страхування?

Література: основна [3; 8], додаткова [16; 18].

Тема 9. Фінансовий ринок

Мета – сформулювати комплексне розуміння системи взаємозв'язків на фінансовому ринку, здобути теоретичні знання з основних принципів організації та функціонування фінансового ринку, економічної сутності й призначення специфічних товарів, що знаходяться в обігу на фінансовому

ринку, а також набути необхідні практичні навички щодо оцінювання вартості фінансових інструментів у сучасних умовах.

Практичні завдання за темою 9

Завдання 9.1

Визначте поточну доходність інвестованих коштів у підприємство шляхом придбання її акцій. Курс акцій – 120, номінальна вартість однієї акції – 1 000 грн, дивіденди виплачуються в розмірі 15 % річних.

Завдання 9.2

Акцію номіналом 1 500 грн придбали за курсом 150; за нею виплачують дивіденд у 30 % річних. Розрахуйте поточну прибутковість інвестованих коштів.

Завдання 9.3

Банком обліковано три векселі: на 8 100 грн за 90 днів до його погашення; на 5400 грн за 60 днів до його погашення; на 5 500 грн за 45 днів до його погашення. Річна облікова ставка – 8 %. Розрахуйте суму дисконту і суму, сплачену банком за векселі.

Завдання 9.4

За державною облігацією номіналом 410 грн, випущеній строком на 5 років, передбачений такий порядок нарахування відсотків: за перший рік – 10 %; за два наступні роки – 20 %; за два роки, що залишилися, – 25 %. Ринкова норма доходу, визначена інвестором, виходячи зі сформованих умов на фінансовому ринку, становить 16 %. Розрахуйте поточну ринкову вартість цієї облігації.

Завдання 9.5

На фондовому ринку пропонується до продажу облігація одного з підприємств за ціною 410 ум. од. за одиницю. Вона була випущена строком на 3 роки, до погашення залишилося 2 роки. Її номінал під час випуску визначений у 420 ум. од. Процентні виплати за облігацією здійснюються один раз на рік за ставкою 30 % до номіналу. З урахуванням рівня ризику цього типу облігації очікувана норма інвестиційного прибутку приймається у розмірі 35 % на рік. Необхідно визначити реальну ринкову вартість облігації та її відповідність ціні продажу.

Методичні рекомендації до виконання завдання

1. Ціна придбання акцій (9.1):

$$\text{ЦП} = \text{ЦН} \times \text{К} / 100, \quad (9.1)$$

де ЦН – номінальна вартість акцій;

К – курс акцій.

2. Сума дисконту (дохід банку) (9.2)

$$C = \frac{K \times T \times \Pi}{100 \times 360}, \quad (9.2)$$

де С – сума дисконту;

К – номінальна сума векселя;

Т – строк у днях від дня врахування до дня платежу за векселем;

П – процентна ставка врахування векселів.

3. Реальну вартість облігації з періодичною виплатою відсотків визначають за формулою:

$$PV = \sum_{i=1}^n \frac{C}{(1+r)^i} + \frac{F}{(1+r)^n}, \quad (9.3)$$

де С – річний поточний доход у вигляді відсотка, виплачуваний за облігацією, грн;

F – сума, що виплачується під час погашення облігації (номінал облігації), грн;

r – необхідна інвесторам річна ставка доходу (очікувана норма прибутку), коеф.;

n – число років, після закінчення яких відбудеться погашення облігацією.

Питання для проведення семінарського заняття

Семінарське заняття на тему "Основи функціонування фінансового ринку в Україні".

1. Правові основи функціонування фінансового ринку в Україні. Державне регулювання фінансового ринку.

2. Вплив розвитку фінансового ринку на економічну систему й економічну безпеку держави загалом.

3. Важелі непрямого втручання держави на фондовий ринок.
4. Внутрішнє та зовнішнє регулювання біржового ринку. Яке регулювання, на вашу думку, є більш дієвим в Україні?
5. Специфічні риси Першої фондової торговельної системи (ПФТС) в Україні.

Питання для самостійного опрацювання

1. Визначте сутність фінансового ринку.
2. Охарактеризуйте основні функції фінансового ринку.
3. Назвіть основних учасників фінансового ринку.
4. Дайте характеристику учасникам валютного ринку.
5. У чому полягає відмінність форвардного контракту від ф'ючерсного?
6. Назвіть види валютного курсу.
7. Дайте визначення поняттю "цінні папери", назвіть їхні види.
8. Охарактеризуйте поняття "фінансове посередництво".
9. Охарактеризуйте поняття "краудфандинг".
10. У чому полягають переваги й недоліки краудфандингового фінансування?

Література: основна [8; 13], додаткова [16; 27].

Тема 10. Міжнародні фінанси

Мета – сформулювати комплексне уявлення про сукупність відносин зі створення і використання грошових коштів та капіталу, необхідних для функціонування світових фінансових ринків.

Питання для проведення семінарського заняття

Семінарське заняття на тему "Міжнародні фінансові організації та співробітництво їх з Україною".

1. Співробітництво МВФ та України.
2. Формування фінансових ресурсів МВФ.
3. Механізм фінансування та кредитування МВФ.
4. Склад Групи Світового банку. Стратегічні напрями діяльності Групи світового банку.
5. Завдання Міжнародного банку реконструкції та розвитку на сучасному етапі.
6. Мета і завдання Європейського банку реконструкції та розвитку.

7. Мета і завдання Європейського інвестиційного банку.
8. Співробітництво НБУ з міжнародними фінансовими організаціями.
9. Платіжний баланс і зовнішній борг України.
10. Міжнародні резерви України.

Література: основна [8; 10], додаткова [16; 26].

Питання для самостійного опрацювання

1. У чому полягає сутність міжнародного фінансового ринку?
2. Що розуміють під світовою валютною системою та які її складові?
3. Що розуміють під валютою і яка існує класифікація валют?
4. Які існують методи котирування іноземних валют?
5. У чому полягає сутність валютного курсу?
6. У чому полягає сутність міжнародного кредитного ринку?
7. Наведіть класифікацію валютних операцій.
8. У чому полягає сутність операції на умовах "спот"?
9. У чому полягає сутність операції на умовах "форвард"?
10. Охарактеризуйте роль системи SWIFT у здійсненні валютних операцій.

Література: основна [8; 10], додаткова [16].

Рекомендована література

Основна

1. Базилевич В. Д. Державні фінанси : навч. посіб. / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. – Київ : Атіка, 2010. – 820 с.
2. Бюджетна система : підручник / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 624 с.
3. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник / О. Д. Василик. – Київ : Знання, 2009. – 492 с.
4. Васильєва В. В. Фінансовий ринок : навч. посіб. / В. В. Васильєва, О. Р. Васильченко. – Донецьк : Норд-Прес, 2011. – 318 с.
5. Гриньова В. М. Фінанси підприємств : [навч. посіб.] / В. М. Гриньова, В. О. Коюда. – [2-ге вид., перероб. і доп]. – Київ : Знання-Прес, 2004. – 424 с.

6. Козак Ю. Г. Міжнародні фінанси : навч. посіб. / Ю. Г. Козак, Н. С. Логвинова. – [4-те вид.]. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 640 с.

7. Місцеві фінанси / [М. А. Гапонюк, В. П. Яцюта, А. Є. Буряченко та ін.]. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. – 354 с.

8. Фінанси : навчальний посібник / [І. В. Журавльова, О. В. Гаврильченко, О. П. Полтініна та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, професора І. В. Журавльової. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. – 330 с.

9. Фінанси підприємств [Текст] : підручник / [А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк, С. О. Булгакова ; кер. кол. авт. і наук. ред. А. М. Поддєрьогін] ; Держ. вищ. навч. заклад "Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". – 7-ме вид., без змін. – Київ : КНЕУ, 2008. – 551 с.

10. Фінанси : підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ : Знання, 2012. – 687 с.

11. Фінансовий менеджмент [Текст] : навч. посіб. / [Т. І. Лепейко, О. М. Миронова, К. В. Кривобок, К. Р. Немашкало]. – Харів : ХНЕУ, 2012. – 290 с.

12. Фінансовий менеджмент [Текст] : підручник / [А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк, Н. Ю. Невмержицька ; кер. кол. авт. і наук. ред. А. М. Поддєрьогін] ; Держ. вищ. навч. заклад "Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". – 2-ге вид., без змін. – Київ : КНЕУ, 2008. – 535 с.

13. Шелудько В. М. Фінансовий ринок [Текст] : підручник / В. М. Шелудько ; затв. МОН Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – 3-тє вид., стер. – Київ : Знання, 2015. – 535 с.

Додаткова

14. Іванов Ю. Б. Податкова система : підручник / Ю. Б. Іванов, А. І. Крисоватий, О. М. Десятнюк ; за ред. Ю. Б. Іванова. – Київ : Атіка, 2006. – 920 с.

15. Теорія фінансів : підручник / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін. ; [за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія]. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.

16. Управление финансами. Финансы предприятий : учебник / науч. ред. А. А. Володин. – Москва : ИНФРА-М, 2011. – 510 с.

17. Фінанси : навч. посіб. / Л. О. Вдовенко, Н. М. Сушко, Н. Д. Фаюра та ін. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. – 152 с.

18. Фінанси : навч. посіб. / С. Я. Огородник, М. С. Зязюн, А. А. Славкова та ін. – [2-ге вид.]. – Київ : Знання, 2011. – 323 с.

19. Фінанси : навч. посіб. / Ю. М. Барський, Н. А. Вахновська, М. В. Демидович та ін. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2010. – 570 с.

Інформаційні ресурси

20. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс] // Офіційний Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

21. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua>.

22. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

23. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>.

24. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.

25. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>. 323.

26. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

27. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України. – Режим доступу : <https://nfp.gov.ua>.

28. Податковий кодекс України від 04.10.2018 р. № 2755-VI [Електронний ресурс] // Офіційний Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

Зміст

Вступ.....	3
Змістовий модуль 1. Теорія фінансів та основи державних фінансів	5
Тема 1. Предмет фінансової науки. Сутність та функції фінансів.....	5
Тема 2. Фінансова система та фінансова політика держави.....	9
Тема 3. Податки. Податкова система	18
Тема 4. Бюджет. Бюджетна система.....	31
Тема 5. Державні цільові фонди	43
Змістовий модуль 2. Фінанси суб'єктів господарювання, фінансовий ринок та інститути міжнародних фінансів.....	45
Тема 6. Фінанси суб'єктів господарювання.....	45
Тема 7. Фінансовий менеджмент	48
Тема 8. Страхування. Страховий ринок.....	52
Тема 9. Фінансовий ринок.....	56
Тема 10. Міжнародні фінанси.....	59
Рекомендована література.....	60
Основна	60
Додаткова	61
Інформаційні ресурси	62

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ФІНАНСИ

**Методичні рекомендації
до практичних завдань
та самостійної роботи студентів
усіх спеціальностей
першого (бакалаврського) рівня**

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладачі: **Меренкова** Любов Олександрівна
Кіпа Марина Олександрівна

Відповідальний за видання *І. В. Журавльова*

Редактор *К. І. Шовкова*

Коректор *В. Ю. Степаненко*

План 2019 р. Поз. № 27 ЕВ. Обсяг 64 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

---

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*